סדר התפילה · הגדה · מפרשים

פירוש הפלאה על הגדה של פסח

רבי פנחס הלוי איש הורוויץ

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

פירוש הפלאה על הגדה של פסח

רבי פנחס הלוי איש הורוויץ

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/פירוש-הפלאה-על-הגדה-של-פסח/
הקובץ נוצר ב־18 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

מגיד 4
הא לחמא עניא 4
עבדים היינו 4
כנגד ארבעה בנים 5
יכול מראש חודש 8
מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו 9
ארמי אבד אבי 10
עשר המכות 30
פסח מצה ומרור 31

מגיד

הא לחמא עניא

פסקה ג

כל דכפין ייתי ויכול כל דצריך ייתי ויפסח כו'. שמעתי בשם אבי אמי הגאון מהר"ז מרגליות זצלל"ה דכוונתו עפ"י מה שאמרו דבעינן שיהיה הפסח נאכל לשובע כל מה דצריך ואח"כ יפסח כדי שיהא נאכל על השובע {ודמח"ח?} ולענ"ד י"ל כך עפ"י מ"ש אא"ז דשאלת החכם ממ"נ מדוע אוכלין מצה ולא פסח כי' ע"ש ובאמת אנו בח"ל טמאי מתים וחוץ לעזרה אסור לאכול קדשים דמה"ט אסור לאכול צלי בלילי פסח כמובא' בא"ח רק אנו אוכלין אפיקומן זכר למקדש שיהי' נאכל הפסח ואחז"ל ששאל לר' עקיבא למה נותנים לעניים הרי עבד ששנא אותו אדונו למה מקרבין אותו עיין בבבא בתר' דף יו"ד עד תשובת ר"ע כתיב ועניים מרודים תביא בית פרוס לרעב לחמך אימתי עניים השתא וכת פריס לרעב כו' ע"ש וז"ש בעל ההגדה כל דכפין ייתי ויכול וכל דצריך ייתי ויפסח זכר לפסח ובעינן בבית אחד יאכל כמ"ש אא"ז הנ"ל שם דאסור לאכול בשני מקומות ובעינן שיקבע מקום והדר מתרץ למה אנו אוכלין דומיא דפסח השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל ומהרה יבנה בית המקדש ויאמרו אשתקד לא אכלנו כו' כמאמר חז"ל ועל מה שאנו נותנים לענים השיב השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין ואנו בנים למקום כתשובת ר"ע ולענ"ד הוא רמז נפלא למה כפל לשונו ודי"ק (ע"כ מנכד המחבר):

עבדים היינו

פסקה ב

ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו כו'. יש לפרש על פי מה שאמרו חז"ל הא דאמר פוקד עון אבות על שלשים וגו' והיינו כשאוחזין מעשי אבותיהם בידיהם יש להבין ענין זה למה אין הבנים נענשים בחטא של עצמן אלא על ידי מעשה אבותיהן מפני שהבנים יש להם לומר שמעשה אבותיהם בידיהם לכך צריכים להענישם בשביל אבותיהם ולכך בדור הרביעי שוב אין עונש מפני שבדור הרביעי יכולים לומר שמעשה אבותיהם בידיהם וכבר אפלי"ג דור מן החוטא הראשון ולפי"ז דוקא כשמעשה אבותיהם בידיהם אבל אם הבן חוטא מצד עצמו ולא מצד אבותיו מתחילין השלשה דורות ממנו ובחינת גלות מצרים היה מצד חסרון אמונה שאמר אברהם במה אדע אבל כיון שהם לא האמינו מצדם ולא מצד אבותיהם הי' מתחילין השלשה דורות ממנו כן אנחנו אלו היינו משועבדים לפרעה כל כך שעיקר השעבוד הי'

מצד חסרון אמונה א"כ הי' מתחילין השלשה דורות ממנו וזה שאמרו הרי אנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו וגו':
(כוונת אא"ז מוקשה להבין דעיין בפ' כי תשא דכתיב רבעי' ועיין בסנהדרין דף כ"ז אח"כ מצאתי מקום להבין ע"פ מ"ש אא"ז בפנים יפות בפסוק וימהר משה ויקד וישתחוה דכתיב ודור רביעי ישובו הנה הגאולה מתחיל בדור רביעי והבן):

כנגד ארבעה בנים

פסקה ב

חכם מה הוא אומר מה העדות והחוקים והמשפטים וגומר. והקשו המפרשים דהא כתיב אשר צוה ה' אתכם ולא הוי כמוציא עצמו מן הכלל כמו ברשע ועיין לקמן בשאלת בן רשע מה שכתבתי בזה ויש לפרש דקאי על דור המדבר שאמרו חז"ל שעשו פסח אחד ע"פ הדבור ועיין מ"ש בתוס' קידושין דף ל"ח והנה הם מקיימין רק מצות מצה ומרור וסיפרו יציאת מצרים ולכך שואל אותו הבן חכם מה העדות והחוקים ר"ל כי אנחנו כאשר נבוא לא"י נקיים הכל פסח מצה ומרור כאשר צוה ה' אבל אתם ממ"נ אם הי' הצווי רק בא"י לא היה לכם לעשות כלום ואם היה הציווי מיד היה לכם לעשות גם פסח וכל זה משיב לו משום דאמרינן בזבחים דכל הקדשים שנשחטו במשכן המה נפסלין ביוצא ומשני משום דכתיב ונסע אוהל מועד אפי' שנסע אוהל מועד מיקרי והיו יכולין לאכול דרך נסיעתן א"כ כיון דאמרינן דלא מלו במדבר משום חולשא דאורחא שלא ידעו זמן הנסיעה כי בהעלות הענן מעל המשכן יסעו וכיון שאכילת פסח הוצרך קביעת מקום שאינו נאכל בב' מקומות כדכתיב בבית אחד יאכל וכיון שלא ידעו מתי יעלה הענן ויצטרכו ליסע על כן לא היו יכולין להביא את קרבן פסח שמתחלתו לא בא אלא לאכילי' ולא היו יכולין לעשות פסח אלא עפ"י הדבור והיינו שאחז"ל שלא עשו אלא פסח אחד מפני שאמרו כל זמן שהיו ישראל במדבר נזופין לא נתייחד הדבור עם משה וכיון שלא היה הדבור לא היה יכולין לעשות פסח וזהו התשובה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן שאמרו חז"ל אין מוציאין הפסח ממקום למקום כדאיתא בערבי פסחים:

פסקה ג

מה העבודה הזאת ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכו'. דקדקו המפרשים בזה דכיון דמחמת שאמר מה העבודה הזאת לכם אמר שהוציא את עצמו מן הכלל א"כ הא בחכם נמי כתיב אשר צוה ה' אתכם ונראה עפ"י מה שאמרו חז"ל בשעה שהקדימו נעשה לנשמע אמר הקב"ה מי גילה רז זה לבני והענין כי מדת עבד נאמן כשמצווה לו רבו לעשות לא ישאל אותו טעם הדבר כמו שמצינו באברהם שאמר לו הק"בה קח נא את

בנך וגו' הי' לו לשאול אתמול אמרת כי ביצחק כו' אלא שהוא מחויב לעשות כפי שצווה לו רבו אע"פי שאינו מבין הטעם ואם אחר המעשה ימצא חן בעיני רבו אז יודיעהו טעם הדבר וזה הענין שהקדימו נעשה לנשמע שיעשו מיד עד שלא ישמעו ויבינו טעם הדברים ונעשה זו מצוה הכוללת כל ישראל שכולם חייבים לעשות כמשפטן אעפ"י שאין יודעים הטעם וזה הנקרא חוקים כדכתיב ושמרת כל חוקיו אבל נשמע שהוא הבנת הטעמים אינו שוה בכל ישראל וכל אשר ימצא חן בעיני ה' יבינהו אור טעמי המצות ויאיר עיניו בתורתו אבל עבד שאינו נאמן כשצוהו רבי ישאל את טעם הדבר אם ייטיב בעיניו והנה החכם אחר שהקריב את הפסח ונתעסק במצות מצה מרור ישאל לאביו להודיעו טעם המצות אבל הרשע בתחלת עבודת הפסח ישאל מה העבודה הזאת לכם שיודיע אותו טעם המצוה ואם ייטיב בעיניו יעשה ויש לפרש מה שאמר שהוציא עצמו מן הכלל מפני שאמרו חז"ל ע"פ ואומר לך בדמיך חיי שלא היה זכות ישראל להגאל כי אם בדם הפסח ובדם מילה והטעם כי מצות מילה היא הכוללת כל תרי"ג מצות כמו שאמרו חז"ל גבי אברהם התהלך לפני והיה תמים כי מצות מילה כוללת כל שיעור קומה שהם רמ"ח אברים עשה ולא תעשה והרמז כי ברית הוא תרי"ב ועם אותו המצוה עצמו היא תרי"ג וכן במצות פסח היא כוללת כל התרי"ג מצות כיון שהם היו משוקעין כל שיעור קומה בע"ז שהיא חמורה נגד כל המצות לכן הוצרכו להגאל על ידי שני מצות אלו שהם כוללים כל המצות והיינו שאמרו חז"ל ע"פ ושמרתם את המצות אל תקרי מצות אלא מצות מפני שהיא נגד כל המצות ויש לפרש בזה הא דאחז"ל בשבת משה ששיבר את הלוחות שאמר מה פסח שהוא אחת מתרי"ג מצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו התורה כולה כאן וישראל מ' לא כ"ש ויש לדקדק דלא הוו ליה למימר מה פסח שהוא מצוה אחת ותו דאמרו חז"ל אין המרת דת פוסלת בתרומה אלא הפי' היא מה פסח דעדיף טפי מפני שכוללת כל התרי"ג מצות והיינו דקאמר שהוא מצוה אחת כלולה מכל התרי"ג וכ"ש כל התורה כולה בפרט ובזה יש להבין תוס' שם בפ' ר"ע דהא דקאמר מדעתי' אע"ג דאיכא ק"ו משום דאיכא למפרך שלא היה אלא עשרת הדברות וכאן כל התורה ולכאורה אינו מובן דרכתי איכא ק"ו ממצוה אחת ולפי מ"ש דפסח כולל כל התרי"ג מצות שפיר כתבו דליכא למילף ק"ו מפסח שהיא כוללת כל התרי"ג מצות ויש בזה רמז שמלת פסח במלואו פ"ה סמ"ך ח"ת הוא בגמטריא תרי"ג והיינו דקאמר ולפי שהוציא עצמו מן הכלל ר"ל מצוה הכוללת כל התרי"ג הוא ככופר בעיקר כמו עובד ע"ז ויש לפרש בזה שאלת הרשע מה העבודה הזאת לכם מפני שאמרו בכל דור ודור חייב אדם לראות כאלו הוא עצמו יצא ממצרים ומפני שהיינו משורשים באבותינו וכמ"ש

לעיל הרי אנו ובנינו ובני בנינו וכו' משום שאבותינו ג"כ היו שם בשעת הגאולה וסובר הרשע שגם הוא היה שם ושהיה הוא כלול באביו ואמו באותן שיצאו ממצרים כיון שהוא בן נכר וכפר בעיקר הרי היה נכלל באותו שיצא ממצרים שהרי הוא יצא ממנו וא"כ לא היה ראוי לאכול מפסח במצרים וכיון שהפסח הזה הוא זכרון לפסח מצרים אמר א"כ למה אתה תאכל בו כיון שהיה נכלל באבותיך בן נכר אבל באמת אינו כן שאם היה נכלל אינו ראוי לגאל אלא שאח"כ נתערב איזה תערובות רע כי זה הטעם כל אריכות הגנות שאחר הבירור הוא חוזר ונתערב כמ"ש ירמיה לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו כי ענין צריפת הכסף מה יועיל אם יחזור ויתערב בו פסולת אחר וככתוב אומר ובערת הרע מקרבך שיבער את הרע וישאר טוב:

וענין מה שאמר הקהה את שניו. הוא ענין מ"ש הכתוב הלא משנאיך ה' אשנא תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי הענין שצריך לשנוא את הרשע בתכלית השנאה כדי שיתהפך גם הוא לשונא כענין כמים הפנים לפנים וז"ש לאויבים היו לי ע"י תכלית השנאה ולמדתי דבר זה ממך כמ"ש חז"ל אשר חלק ה' לכל העמים כדי להטעותן שהקב"ה רצה שישנאו אותו וז"ש משנאיך ולא שונאיך שאתה גורם להם לשנאיך ומזה למדתי גם אני להשנא אותם בתכלית השנאה עד שיהפכו לי לאויבים לכן אמר הקהה את שניו כדי שיתהפך לשנאה ממך לשונא וז"ש והבדלתי אתכם מן העמים:

פסקה ה

ושאינו יודע לשאול את פתח לו שנאמר והגדת לבנך לאמר בעבור זה עשה ה' לי כו'. דקדקו המפרשים דקרא מיירי בבן שא"י לשאול ומסיים בתשובת בן הרשע כמ"ש לעיל לי ולא לו אלו היה שם כו' עוד יש לדקדק מ"ש לי ולא לו ולא אמר לי ולא לך אלו היית שם כמדבר לנוכח עוד יש לדקדק מ"ש בכל דור ודור כאלו הוא יצא ממצרים שנאמר בעבור זה עשה ה' לי דאין מוכח זה דלמא משה אמר זה ליוצאי מצרים עצמן תו יש לדקדק בתשובת האב על שאלת מה נשתנה הרי אנו ובנינו ובני בנינו דלא היה צריך לומר אלא הרי אנו ובנינו שזה תשובת האב לבן השואל שהשינוי הוא זכר לעבדות וחירות וכ"ש מה שהוסיף מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים שכל המרבה כו' הוא לאין צורך לתשובת השאלה ונראה שיש לדקדק בפסוק והגדת לבנך ביום ההוא לאמור שמלת לאמור מיותר אך הענין הוא משום שאמר הכתוב בתחלת פרשת בא כי אני הכבדתי את לבו ולמען תספר באזני בנך ובן בנך אף דהאב אינו חייב אלא לספר לבנו ופשיטא דהבן מחויב לספר לבנו אלא דהענין הוא כמ"ש חז"ל בפסוק כי השבע השביע את בני ישראל וגומר שהשביע אותם שישביעו לבניהם וכן הוא בסיפור לבנו יודיע אותו שמצוה

עליו ג"כ לספר לבנו וז"ש והגדת לבנך לאמור שבלשון זה שהוא אומר לו כן יאמר הוא לבנו וכיון שבנו אינו מיוצאי מצרים והוא אומר בעבור זה עשה ה' לי ע"כ מוכח שבכל דור ודור חייב כאלו הוא יצא ממצרים וממילא מתורץ אף שהבן אינו רשע שייך לומר תשובת בן הרשע דהיינו שאומר לו שאפילו בנו יהיה רשע ישוב לו בלשון זה להכי לא נקט בלשון ולא לך מפני שהבן עצמו אינו רשע אלא שהוא אומר לבנו שהוא ישיב לבנו אפילו אם יהיה רשע לכן כתיב בלשון נסתר ולא לו אלו היה שם הרשע לא היה נגאל והיינו נמי דקאמר בתשו' עבדים היינו לפרעה מצוה עלינו לספר שמודיע לו גם הוא מצווה לספר לבנו:

יכול מראש חודש

פסקה א

יכול מראש חודש כו' ומסיים בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה כו'. יש לדקדק דלמה לי ביום ההוא דלא נימא מר"ח הא כתיב בעבור זה ותו צריך להבין הלשון בעבור זה לא אמרתי ונראה דבאמת הא דקאמר בעבור זה אינו מובן היכא קאי דלא נזכר בתחלה אלא איסור חמץ ואכילת מצה כל ז' ונראה דיליף בג"ש דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אשר וגומר אלא דה"א דילפינן זה מזה מהחודש הזה לכם כדאיתא בריש פסחים גבי שואלין ודורשין כו' להכי איצטריך ביום ההוא וממליא ידעינין דבעבור זה לא אמרתי כו' אך לפי פשוטו יש לפרש הא דקאמר בעבור זה קאי על הגדה עצמה כדכתיב בפ' בא כי אני הכבדתי את לבו ולמען תספר באזני בנך ענינו כי לא היה צריך הקב"ה לכל האותות והמופתים והיה יכול להוציאם ברגע אחד אך כל האותות והמופתים והכבדת לב פרעה בשביל מצות ההגדה והסיפור לדורי דורות וז"ש בעבור זה עשה ה' לי ולא אמר בעבור זה הוציאנו ה' ממצרים אלא הכונה על האותות והמופתים שעשה בשעה שיצאתי ממצרים וזה היה בשביל הסיפור והגדה וזה שאמר בעבור זה בשביל הסיפור עצמו ויש להבין יותר מה שאמר עשה ה' לי עפ"י מה שאחז"ל כל מי שאינו ניצול בזכות עצמו אינו רואה במפלת שונאיו וכבר כתבנו שזה פי' הפי' ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי ר"ל כשהעזר הוא מחמת זכות עצמו אז זוכה ורואה במפלת שונאיו וכיון שישראל ראו במפלת שונאיהם מוכח שהיה בזכות עצמן הגם דכתיב ואת עירום ועריה שהיו ערומים בלי תורה ומצות אך מצינו שאחז"ל יעקב אשר פדה את אברהם שאברהם היה ניצול מכבשן האש בזכות יעקב שעתיד לצאת ממנו וכבר כתבנו במקום אחר שהעקידה היה נסיון לאברהם יותר מכבשן האש ויותר מיצחק שמסר עצמו לעקידה משום דבניסיון כבשן האש היה לו עזר מנשמת יעקב שהיה בו אבל משנולד יצחק כבר היה נשמת יעקב

אצל יצחק ולא אצל אברהם ולכך היה נסיון לאברהם יותר מיצחק שהיה ליצחק עזר מיעקב וכן איתא בזוהר בפסוק ויבחר בזרעם אחריהם בהם בזכות דורו של משיח שהוא בתוכינו הוא עומדת לנו ובזה נלע"ד לפרש הא דאמר השי"ת בדבור לא יהיה לך וגומר ועושה חסד לאלפים וגומר וכן כתיב נוצר חסד לאלפים וגומר ומשה רבינו ע"ה אמר בסוף ואתחנן ועושה חסד לאלף דור ועיין מה שפי' רש"י שם ולפי פשוטו י"ל דמשה לא חשיב אלא לאלף דור למטה אלא דבאמת מועיל זכותו לאלף דור למעלה הימנו לדורות שלפניו וה"נ בשביל זכות הבנים שמקיימין מצות סיפור הגדה זכו אבותיהם למפרע בשעת יציאת מצרים וזה דקאמר למען תספר ר"ל בזכות זה והיינו דקאמר עשה ה' לי בשביל זכות הגדה זו:

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו

פסקה ג

בארץ לא להם כו'. יש לפרש היינו שלא נצטער אברהם שיהיו האומות משעבדים בבניו כי באמת אמרו רז"ל דלמה נקרא שמה פיתום שכל מה שעשו פי תהום כו' ז"ש בארץ לא להם לאומות הנאה בעבודתם ואפ"ה יצאו ברכוש גדול וגם עוד יש לפרש לא להם ירמוז על מ"ש חז"ל וגם את הגוי ארבע גליות ומצינו ביצחק שקרא שתי גליות וגם יעקב קרא שתי גליות רמז על ארבע גליות ומצינו ביצחק שאמר ויהי אחרי מות אברהם וישב באר לחי רואי ונאמר עוד ויהי רעב בארץ וילך יצחק אל אבימלך וגומר וכן יעקב אמר עם לבן גרתי לכך קרא מצרים כל הגליות וזה נרמז ברי"ת ל"א "ל"ה"ם לח"י רוא"י אבימלך לבן הארמי מצרים עוד י"ל בארץ לא להם כי הענין איזה עשיר השמח בחלקו כי זה הוא סימן שהוא שלו אם הוא שמח בו אבל אם יתאוה עוד שהוא ענין מפני שאין לו האמנה ה' ואז אפילו זהו שבידו אינו שלו כי הבטחון בה' הוא השמירה וכיון שאינו שלו הוא מתאוה כשיעור הסך שבידו שרואה כמ"ש שהיצה"ר שולט בזה שעיניו רואות ולו חכמה ישכון היה מתאוה שזה שבידו יהא שלו וכמ"ש הפייטן זה שיש לו אינו שלו ושאינו שלו למה הוא לו והנה נחלת א"י הוא נקרא נחלת יעקב שאין לו מצרים וארץ מצרים להיפוך א"כ נקרא ארץ לא להם וכיון שחטא אברהם בחלקו במ"ש במה אדע ולא שמח בו כך היה מדתו ומ"ש כי לא שלם עון וגומר ענינו שאמר ולא ביושר לבבך וגומר כי ברשעת הגוים וגומר וז"ש כיון שלא בא מצד האמונתך ע"כ בא ברשעת הגוים ועדיין לא שלם עון האמורי גם י"ל ענין ה{שילים} בצאת ממנו הניצוצות הקדושות כמבואר בכמה מקומות וכיון שחטא במה אדע נתחזק כח כאומות שבא"י ולא נשלם והבן ומ"ש וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי איתא במדרש דן אנכי בשתי אותיות אלו

יש לפרש מפני שאמר תחלה ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם למעלה ועבדום ועינו ואתם ארבע מאות שנה והיינו שבין הגרות משנולד יצחק ובין העבדות והעינוי היה בין הכל ת' שנה והענין העבדות והעינוי היינו שבתחלה עבדו בהם בפה רך כמ"ש חז"ל ואח"כ מלידת מרים היה קישוי השעבוד משך פ"ו שנה ועפ"ז יש לפרש מ"ש הכתוב בפי' וארא וידבר אלקים אל משה ויאמר אליו אני ה' וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם שהענין הוא שהקב"ה ברחמיו קרא שמו על עמו ישראל כמ"ש בכל צרתם לא צר שבהיותם בגלות נקרא שמו אלקים ע"ש מדת הדין וכשיגאלו נקרא שמו שם הוי"ה שהוא מורה על חסד כמ"ש חז"ל שז"ש פרעה אשר אשמע בקולו שלא האמין השם הוי"ה בהיותם בגלות מצרים וי"ל שהענין בבחינת אלקים שהוא בגימטריא פ"ו כמנין קושי השעבוד שהיה פ"ו שנים ומלידת יצחק עד קושי השעבוד היה שי"ד שנים קרא שמו אל שדי שאל הוא חסד שהיה בחסד כמנין שי"ד שנים וז"ש הכתוב כי גר יהיה זרעך היא עד מיתת יוסף שלא היה להם אלא גרות ואמר ועבדום שהוא ממיתת יוסף עד לידת מרים היה בבחינת עבדות לבד ומלידת מרים ואילך אמר ועינו אותם ובין הכל היה ת' שנה ובזה יש לתרץ קו' המפרשים כיון דק"ל בן נח נהרג על הגזל ולא ניתנה להשבון כתבו התוס' במסכת ע"ז דהטעם משום דהוי מיתה וממון אלמא דאפילו ב"נ אינו חייב מיתה וממון ולמה במצרים נתחייבו מיתה עליהם ונתחייבו ממון ג"כ בשכר השיעבוד ולפי מ"ש י"ל שהמיתה נתחייבו על קושי השעבוד שהיה בע"כ אבל העבדות שהיה בפה רך לא נתחייבו מיתה אלא ממון וכיון שאינם באים כא' שפיר נתחייבו מיתה וממון והיינו דקאמר קרא לאחר שפרט שלשה שמנים אלו אמר וגם את הגוי אשר יעבודו ר"ל שהיו בבחינת עבדות ידון אותם כי יצאו ברכוש גדול שכר העבודה והנה משך הזמן הזה שהוא ממיתת יוסף הוא נ"ד שנים שהרי יוסף בן שלושים שנה בעמדו לפני פרעה ואח"כ ז' שני השבע ושתי שנים רעב ובשנה השלישית באו למצרים הרי יוסף ארבעים נמצא יוסף חי ק"י שנים עד לידת מרים שהיה כבר שבעים שנה בגלות משעה שמת יוסף נשאר נ"ד שנים ונרמז בשתי אותיות של דן וז"פ:

ארמי אבד אבי

פסקה ב

צא ולמד שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן ביקש לעקור את הכל. נראה לפרש ע"ד שאמרנו בפסוק ועתה הלך הלכת כי נכסף נכספת כו' למה גנבת את אלהי דמה ענין זה לזה ועוד דבפסוק שלאחריו עם אשר תמצא את אלהיך כו' הכר נא מה עמדי

וגו' צריך להבין למה בענין גניבת התרפים חייב מיתה ובשאר דברים אמר קח לך ותו דמלתא פשיטא אם יכיר דבר משלו יקחוהו ונראה ע"ד שכתבו המפרשים שנחלקו בו הראשונים אם היה דין על אבותינו מיום שנבחר אברהם עד מתן תורה כדין ישראל לכ"ד או כדין ב"נ ומצינו שאמרו חז"ל פועל חוזר אפילו בחצי היום שנאמר כי לי בני ישראל עבדים אבל עבד כנעני אינו יכול לחזור ומצינו עוד שאחז"ל בישראל שמצא ע"ז כיון דגבי קניא וא"י לבטלי לכן שאל אותו כיון שהלך הלכת הרי דינך כישראל א"כ למה גנבת את אלהי הרי הוא נאסר בהנאה ולמה הוא לך ובזה מובן תשובת יעקב דקי"ל בן נח נהרג על הגזל ואין ניתן להשבון כמ"ש התוספות בע"ז דכיון דחייב מיתה פטור מממון ובזה שאמר עם אשר תמצא את אלהיך ע"כ הוא סובר שדינו כב"ה שיכול לבטל ע"ז חברו וא"כ חייב מיתה על הגזל אבל בשאר כלים אם גנב י"ל שדינו כישראל שניתן להשבון לכן קח לך ומצינו עוד שאחז"ל באומות הולד הולך אחר הזכר כדאיתא בקידושין דף ס"ז אבל ב"נ שבא על ישראלית הולד ישראל והנה מצינו שלבן לא הקפיד על הבריחה כמ"ש למה נחבאת לברוח הרי שחשב שדינם כישראל לכן הקפיד על נקיבות ג"כ מפני שילדותיהן כמותן אבל פרעב שלא רצה לשלח את העם מעבודתם חשב שדינם כב"נ וכיון שנתרצה לו בתחלה בפה רק שוב אינם יכולים לחזור ולכן רדה אותם בפה רק מה שאסרה תורה בע"ע וכיון שדינם כב"נ הולד הולך אחר הזכר ואם מצרי ישא בת ישראל היה הולד מצרי כדין אומות שהולד הולך אחר הזכר ולכן לא הקפיד על נקיבות:

ולבן ביקש לעקור את הכל. אפילו נקיבות היינו מה שאמר לבן הבנות בנותי והבנים בני וכבר פרשנו בחידושי תורה דמה שאמר יש לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי אביכם כו' אל תדבר עם יעקב מטוב ועד רע היינו שאמר שלא הזהירו אלא על יעקב לבדו ולא על הבנות והבנים אלא שהיה חס שהיה בנותיו ובנות בניו כמ"ש הבנות בנותי כו' ואמר וכל אשר אתה רואה לי הוא ועתה מה אעשה לאלה היום י"ל עמו שאחז"ל שלא מת יעקב עד שראה ששים רבוא מבניו וז"ש וכל אשר אתה רואה לי הוא ר"ל אפילו כל הדורות שיבואו לי הוא לעשות עמהם כרצוני ועתה מה אעשה לאלה היום ר"ל מה אעשה לבנותי או לבניהם אשר ילדו דעד כאן רחמי האב על הבן אלא שהיה כוונתו לעשות עמהם רע לאחר שלשה דורות והיינו דקאמר היום לאפוקי לאח"ז וכן היה בלעם בן בעור שאמרו שבעור הוא לבן ובלעם בנו היה באותו עצה במצאים להאביד את ישראל מדקאמר הבנות בנותי משמע שהיה כוותו לאחר שלשה דורות להאביד את ישראל כולם אפילו נקיבות ויש לפרש עוד עפ"י מ"ש בחידושי תורה כל בחינות בגלויות היה בשביל

להוציא הניצוצות קדושה שנפלו בקליפה והם בחינת רפ"ח ניצוצות כמנין טוב ורע עם כללותיו יחד והוא ענין רחל ולאה שהוא מספר רע"ד ניצוצות ובהצטרף אליהם י"א שבטים שנולדו בבית לבן ודינה בתו ושתי אמהות הוא ממש מספררפ"ח והיינו השמר לך מדבר עם יעקב מטוב ועד רע ולבן ברמוזו רומז שלא רצה ליתן ליעקב אלא לאה שהוא מספר ל"ו ונשאר בידו רנ"א כמספר ארמי וכשהוצרך ליתן לו גם את רחל סבר שנשאר בידו כמנין אב"י והיינו דקאמר ארמי אובד אבי ואין להאריך יותר ובדרך הרמז י"ל עוד דע כי כל עיקר גלות מצרים וכל הגליות הוא לטובת ישראל כמ"ש הכתוב מפי עליון לא תצא הרעות והטוב מי זה אמר וגומר מה יתאונן וגו' ענינו שהש"י לאחדותו האמיתי לא יתכן לחשוב בו ב' בחינות טוב ורע אלא אחדות האמיתי שהוא טוב ולכן לא אמר הטובות בלשון רבים אלא שהשפע הטוב הוא מתהפך כפי בחינת המקבל וכמאמר חז"ל לעתיד מוצא חמה מנרתיקה צדיקים מתעדנין בה כו' ורשעים נידונים בה וז"ש מי זה אמר האם אפשר להיות רעה מבלי צווי הש"י וע"ז אמר מה יתאונן אדם חי כו' כי ע"י החטאים מתהפכין לדין וזה הוא טובתו וכן אמרו חז"ל לא גלו ישראל אלא כדי שיתוספו עליהם גרים שני' וזרעתי את בית ישראל וכמ"ש הלך ילך ובכה וגו' ענינו להוציא ניצוצות הקדושות שנפלו בקליפה מחטא עץ הדעת בדור המבול ובדור הפלגה כמבואר בזוהר ובכוונות ע"כ אמרו חז"ל חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה שזה טובה כמו זה וצריכים אנחנו להודות על הגליות כמו על הגאולות וזה שתיקנו לומר עבדים היינו ליתן שבח על העבדות ג"כ וזה טעם מצות אכילת מרור ליתן הודאה על מרירת העבדות כמו על החירות וז"ש מתחלה עובדי ע"ז היו אבותיהו כלומר שהגלות היה לטובה לברר הניצוצות שנפלו בחטא אבותינו וכבר כתבנו שזה הטעם שאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שמספר רכוש גדול כמספר עץ הדעת והצטרף אליהם ע' נפש שירדו למצרים והוא מכוון כמספר מתי מעט כמו שנאמר במתי מעט ירדו אבותינו למצאים והוא מספר תקס"ט כמספר רכוש גדול ובהצטרף ע' נפש עולה למספר עץ הדעת וזש"ה בהיותכם מתי מספר כמעט וגרים בה שהיא מספר ניצוצות שהיה בגלות ויש עוד רמז שאחז"ל בעץ הדעת שהוא עץ פרי שטעם עצו ופריו שוה וירמוז כי מנין מתי הוא כמספר עץ פרי ואותיות מעט הם עצמם אותות טעם וז"ש מתי מספר כמעט כי נמתק טעם עץ פרי ויש לפרש בזה טעם לג' אותות שצוה הקב"ה למשה לעשות לבני ישראל יתהפך המטה לנחש וידו לצרעת והמים לדם ואמר אם לא יאמינו לקול האות הראשון וגומר והיה אם לא יאמינו וגומר ענינו שמשה היה סובר שלא יאמינו שיכול להוציא ניצוצות אלו ממצרים מחמת שחטאו ישראל במצרים ונתערבו יותר בקליפה

כמו שיבואר והיה סימן אות הראשון לחטא עץ הדעת ע"י הנחש ואות האחרון סימן לדור הפלגה שחטאו בלשונם והוא סימן לצרעת כמו שפירש"י בחומש ומכת המים לדם הוא סימן לדור המבול שנדונו במים כידוע וע"כ אמר שיעשה ג' אותות שיאמינו לכולם אמנם בחינת הדעת שהם בחינת החכמה והבינה והוא בחינת חיבור החכמה שהוא מצד הזכר כמ"ש חז"ל אין חכמה לאשה ותבונה הוא מצד הנקיבה כמ"ש חז"ל ע"פ ובין ה' אל הצלע לאשה שהוא לשון בינה והנה ידוע ירידת יעקב ללבן הוא כדי להוציא ניצוצות הקדושה מקין שהוא משורש הקליפה שנפלו בו ניצוצות ח"ב והוא חכמת בני קדם כמ"ש הכתוב וארם מקדם והוא עבר הנהר שאותיות שבעים נפש הוא קדם וז"ש בעבר הנהר ישבו אבותיכם כידוע שנהר רומז לבינה שנקראת רחובות הנהר ואותיות קדם מרמז על חכמה שהיא קודם לבינה שהבינה מקבלת מן חכמה שאם אין חכמה אין בינה ושניהם נרמז בשם לב"ן והנו"ן מרמז על נו"ן שערי בינה ויעקב בחכמתו הגדול גבר עליו כמ"ש עם לבן גרתי כו' והוציא ממנו ל"ב שהם ל"ב נתיבות החכמה כמ"ש ויגנוב יעקב את לב לבן הארמי על בלי הגיד לו וגומר ועפ"י פשוטו שגנה את לבבו שלא יגיד לב לבן בריחת יעקב כמו הרדם שלבו מגיד לו אבל יעקב בחכמתו גבר על לב לבן שלא החכים לידע בריחתו כמ"ש המקובלים שיעקב תיקן בחינות אחורי החכמה שנפלו בקליפה אבל צד הבינה לא תיקן לכן הוצרך לירד למצרים לתקן הניצוצות שנפלו לשם בניי"ן שערי טומאה וז"ש ארמי אובד אבי וירד מצרימה וז"ש שגזר על הזכרים ועל הנקיבות אבל פרעה הרשיע לעכב את ישראל ולהכניס בקליפה ח"ו ניצוצות החכמה שכבר תיקון יעקב וז"ש כמה פעמים כי כבד לב פרעה של"ב מרומז על ל"ב נתיבות החכמה וזה שאמר הבה נתחכמה לו ר"ל בחינות החכמה ואמר עוד לשון לב פרעה כי מלת פרעה אותיות אמצעיות הוא רע משא"כ אותי פה שבשמו הוא רך כמ"ש בפה רך ובזה אחז את ישראל לעכבם במצרים ע"י ע"ז שהוא פגם החכמה ולכן אמרו בהגדה ביד חזקה זו הדבר ובזרוע נטויה זו החרב ענינו כי היד החזקה היה בחינת החכמה שנפלו בעובדי ע"ז וז"ש ביד חזקה זו הדבר שנאמר הנה יד ה' הויה וגומר מפני שע"ז שלהם היה מקנה צאן כפירש"י לכן כיון שהכה הקב"ה ע"ז שלו נגאלו בבחינות החכמה ולכן במכת (דבר) שהוא המכה חמישית הלך כבישת לב פרעה כפירש"י שבחמשה מכות הראשונים כתיב כבד לב פרעה ובה' מכות אחרונים כתיב ויכבד לב פרעה לכן לא גזר על הנקיבות שלא הוצרכו לזה שעדיין לא נתקן בימי יעקב אלא הוסיף לגזור על הזכרים בבחינת חכמה כנ"ל והיה הגאולה ע"י משה כי משה היה בחינות חו"ב כמ"ש בכוונות שמספר משה הוא מספר פק"ד שאחורי הוי"ה במלאו ע"ב כמ"ש וראית את אחורי

ומספר שם אהיה במילואו יודין שהיא קמ״א וקס״ד וקפ״ד הוא מספר משה ועל דרך זה יש לפרש מה שאמר הכתוב לא הביט און ביעקב וגומר והנה הענין ותרועת מלך בו הוא מ״ש הכתוב ויהפוך את הקללה לברכה כוונת בלעם לכוון השעה שהקב״ה כועס עדי להגבר הדינין על ישראל והקב״ה היפך מידת הרוגז למידת הרחמים כמ״ש חז״ל ע״פ מה יעץ עליך בלק וגומר וזה ענין תרועה שהוא מתוך הדינים כמבואר בכמה מקומות וז״ש ה׳ אלקיו עמו ר״ל שאפילו מדת הדין המרומז בשם אלקים אפ״ה נהפכו לרחמים שהוא הוי״ה ב״ה ולהיות ענין זה הכעס מפני שאין הקללה חלה אלא על עונש עברה כמו שפי׳ רש״י בחומש שרצה להזכיר עונם כדי שיוכל לומר קללה וזה הטעם ששלח בלק לבלעם מפני שלא ידע אם יש בהם עון אבל אמרי חז״ל בריש זבחים אין לך אדם מישראל שאינו מחויב עשה ואיתא במנחות דאמר המלאך בעידן ריתחא ענשינן גם אעשה לכן שלח בלק לבלעם כיון שידע לכוון השעה שהקב״ה כועס בו וע״ז אמר בלעם לא הביט און ביעקב ולא מצא בהם און ולא שעת רוגז שהרי אפילו מדת רוגז נתהפך להם למדת רחמים ולפמ״ש יש לפרש מ״ש ותרועת מלך בו לפמ״ש התוספות בברכות כיון דעת רוגז אינו אלא רגע מה היה יכול לקלל באותו רגע ופיר׳ דהיה יכול לומר כלם היפך הקב״ה ברחמיו מלת כלם למפרע מלך וז״ש ותרועת מלך בו ויש לרמז עוד במלת לא הביט און שהוא רומז על שר של מצרים ששמו נו״א והוא אותיות און שרדף אחר ישראל מאחריהם והוא לשון עקב והקב״ה שמרם ושלח עמוד הענן מאחריהם בין מחנה ישראל ובין מחנה מצרים וזהו לא הביט און ביעקב ומה שאמר ולא ראה עמל בישראל מפני שבלעם יש בו אותיות עמל מן עמלק אלא שבמקום הקו״ף שבעמלק שהוא לשון קללה היא בי״ת בבלעם שהוא לשון ברכה ועי״ז נהפך קללה לברכה וז״ש לא ראה עמל בישראל וי״ל מה ששלח אחריו ולא צוה לקללם במקומו דלפי מה דאיתא במ״א כשמתפלל על חברו צריך להזכיר את שמו היינו דוקא שלא בפניו אבל הפניו א״צ וכיון שלא מצא בהם עון ולא יכול לענש על אעשה אלא בשעת הזעם וכיון שלא היה רק רגע לא היה יכול לומר רק כלם ולא יכול להזכיר שם יעקב או ישראל לכן היה צריך לראותם: ומה שאמר ולבן ביקש לעקור את הכל כו׳. י״ל ע״ד הרמז שכתבנו במה שאמר לבן יש לאל ידי לעשות עמכם רעה ואלהי אביכם כו׳ והענין שאמר לבני יעקב שהקב״ה לא הזהירו אלא על יעקב עצמו והיינו דאמר הבנות בנותי והבנים בני כו׳ הרי שהיה בדעתו להשמיד הבנות עם הבנים וירמוז כי יעקב הוציא מלבן ניצוצות הקדוש׳ שהיה תחת ידו ולכן בכל פעם הרשיע לבן יותר וכן היה בכל פעם במצרים קישוי השעבוד יותר וכ״ז שיצאו ממנו ניצוצות הקדושה הרשיעו ביותר וז״ש משה ומאז באתי אל פרעה כו׳ הרע

לעם הזה ומתחלה היה בפה רך וידוע כי רפ"ח ניצוצות הקדושה המה נתערבו בקליפה והיא בגימטריא עץ הדעת טוב ורע כי מספר טו"ב ור"ע עם הכולל הוא רפ"ח ויעקב הוציא מלבן ע"י רחל ולאה שהוא מספר רע"ד וזה מרומז בפסוק וישת לו עדרים לבדו ועדיין היה חסר י"ד ונשלמו ע"י י"ב שבטים ודינה בתו והיה חסר עוד אחד וז"ש מטוב ועד רע ר"ל הכולל של טוב ורע שלא נשלם עדיין ולכן לא היה לו טענה על מספר רחל ולאה שהרי עבד אותו בעבורם אלא על מספר י"ג של בניו ובתו וז"ש אמרי אובד אבי שהוא בגימטריא י"ג הרי שביקש להאביד ח"ו זכרים ונקיבות דהיינו בניו ובתו כנ"ל:

פסקה ה

ובני ישראל פרו וישרצו כו' ותמלא הארץ אותם. פי' התרגום ואתמלאית ארעא מנהון יש לדקדק דהוי"לל ותמלא הארץ מהם ויש לפרש בזה ענין שאמרו חז"ל מעולם לא אמר אדם לחבירו צר לי המקום כו' שהיה הנס שהיה מספיק את רוב העם להספיק לכולם וכן יש לומר כאן שהיה כמה פעמים ששים רבוא כמ"ש חז"ל בפ' וחמשים עלו בני ישראל י"א א' מחמשה וי"א אחד מחמש מאות ועם כל זה הספיק הארץ ההוא ארץ גושן להחזיק את עולם כדכתיב רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה ברד והיינו דכתיב ותמלא הארץ אותם שהיתה הארץ מספקת למלאות אותם ומה שפירש רש"י שהיה יולדת ששה בכרס אחד י"ל דנרמז במ"ש פרו וישרצו וירבו ויעצמו מאד היינו ששה לשונות בלידתם וי"ל הטעם מפני שאמרו ויענונו במיעוט דרך ארץ דאיתא במדרש שהיה פרושים מנשותיהן כל ימות השבוע ואמרי עוד שאמר רוח הקודש אתם אומרים פן ירבה אני אומר כן ירבה הרי שהיה מדה כנגד מדה ויש לומר הטעם בזה דהרמז במה שאמר במאד מאד ולא אמר מאד מאד והוא ע"ד מה שאמרו חז"ל בסוף מס' ברכות בכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך כו' ה"נ מה שאמר מאד מאד היינו מדה במדה ולפי שמנעו מהם ששה ימים כדי שלא ירבו מדה במדה ילדו ששה בכרס אחד ואפשר דלכך היו פקודי הלוים מעוטים מכל השבטים כי מה שפי' רש"י שהיה הארון מכלם אין זה מספיק למנין הראשון שהיה בשנה השנית שעדיין לא נבנה המשכן אלא כיון שלא היה פרים ורבים אלא מדה במדה כנגד המצרים משא"כ בשבט לוי שלא שעבדו בהם כפי' רש"י בפ' לכו לסבלותיכם ויש לרמוז במה שאמר ותמלא הארץ אותם במ"ש חז"ל בסוטה בפסוק על גבי חרשו חורשים שהיו חורשין וזורעים עליהם ואח"כ מבצבצים ויוצאין כו' וזה מה שאמר ותמלא הארץ אותם שהארץ נתמלא והוציאה אותם וע"ד הרמז יש לפרש עפ"י מה שכתוב בזוהר דב"י הוא רמז ניצוצות הקדושות שנפלו במצרים כמו שאמרו חז"ל לא גלו ישראל אלא כדי שיתוספו עליהם

גרים שנאמר וזרעתם כו' והוא ענין מה שאמרו חז"ל אין משיח בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף ולפ"ז יש לפרש דמה שמנה הכתיב ששה לשונות פרו וישרצו וירבו ויעצמו וגומר הוא הששה בחינות שיש בגוף האדם כידוע והבחינה השביעית הוא נקראת ארץ כמובאר בזוהר ואלו ששה בחינות יצאו ע"י שהיו פרים ורבים אבל הבחינה השביעית הוא היה שקועה מאד בהם והיא בחינת המלכות ובכח זה מלך עליהם והחזיקום לעבדים וכבר רמז בזה פרעה ליוסף שאמר על פיך ישק כל עמי רק הכסא אגדל והוא מ"ש למעלה ברמז מה שאמר פרעה כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא שנתן לו רשות להוציא ניצוצות קדושה חוץ מבחינת המלכות וז"ש ותמלא הארץ אותם שהבחינה השביעית היא מילואה וכוללת הששה בחינות והיא היתה שקועה בארץ מצרים וזה היה פחד פרעה שאמר ועלה מן הארץ שיוציא בחינות המלכות ויש לרמז עוד במה שאמר במאד מאד מפני שלא נבררו בחינת הקדושה לבד אלא בתערובות פסולת הרבה מטומאת מצרים ולכך אמרו וחמשים עלו ב"י א' מחמשה שמתו בשלשת ימי אפילה והוא שאחר שנולדו הוצרך לברר מתערובות רוב הפסולת שהיה מעורב בהם וז"ש הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו רצונם שהם מארץ מצרים ממש ויש לפרש ממנו דקאי על ישראל דהעם שהוא הפסולת רב ועצום ממנו מבחינות הקדושה שנקרא ישראל כמ"ש חז"ל שהוא א' מחמשים או א' מחמש מאות אזה דקאמר במאד מאד שהניצוצות הקדושות היו מתערבים מתוך ריבוי הפסולת וז"ש הבה נתחכמה לו והוא עצת בלעם כמ"ש חז"ל שבלעם היה באותו עצה והיה עצתו להחטיא את ישראל בגילולי מצרים כמו שיעץ לבלק כדכתיב הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם כמ"ש בפ' בלק ועתה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים שהיה העצה להחטיאם בזימה כדי שע"ז יתעכבו הניצוצות הקדושות שהיה במואב עד אחרית הימים וכן כאן היה עצתו בזה להתחכם עליהם להתפיסם במחשבת ע"ז וז"ש הבה נתחכמה ולהיות כי החכמה יראת ה' כדכתיב והחכמה תחיה בעליה היינו דכתיב וימררו את חייהם ולהיות כי היפוך אותיות חיי באי"ת ב"ש הם אותיות ס"מ והוא סם המות וכמ"ש חז"ל כל העוסק בתורה נעשה לו סם חיים היינו דעתיב וישימו עליו שרי מסים שהוא מבחינת הסם שע"ז מאריך הגלות היינו דכתיב למען ענותו בסבלותם והיה כוונתו לעכב שש בחינות הנ"ל לכן כזר על הזכרים אבל בחינת הנקיבות שהיא בחינה שביעית שכיון שהיו שקועים אצלו לא הוצרך לגזור עליהם:

ובני ישראל פרו וישרצו וגומר. פירש"י שילדו ששה בכרס א' נראה דילפי מלשונות כפולים אלו פרו וישרצו וירבו ויעצמו הרי ד' ובמאד מאד היינו ששה ומ"ש ותמלא

הארץ אותם יש לפרש עפ"י מ"ש חז"ל לא גלו ישראל אלא כדי שיתוספו עליהם גרים ומבואר בכמה מקומות שענין גלות היה להוציא ניצוצות הקדושות ומפני שעדיין לא נתבררו והיה כמה ניצוצות קדושות בתוך מצרים ע"כ גזר פרעה ביום לידת משה אפילו על מצרים שישליכו זכריהם לים כפירש"י שלא ידע אם כבר נתברר ניצוץ זה של משה ויולד בתוך ישראל או עדיין לא נתברר ויולד בתוך במצרים ובזה מבואר לשון התרגום כל ברא דמתיילד ליהודאי כו' ולכאורה הוא סותר לפירש"י ולפי מ"ש י"ל דאף שיולד מן המצריים מ"מ אמר להם שלא יחושו להשליכו כי הוא מישראל דהיינו מניצוץ הקדוששנתערב בהן והיינו שכתב דאתיילד ליהודאי ר"ל הלידה לישראל הוא כמו שיבואר שהוא ענין ערב רב שלקח משה עמו מפני הניצוצות שהיה מעורבין בין המצריים ועדיין לא נתבררו ולקחם עם הפסולת שלהם ורמז לדבר כי כל הניצוצות אלו היה בבחינת הדעת כמ"ש בפי' לך לך בפי' ידע תדע שכן ערב רב מספרו מספר דעת שהיינו שכ' ותמלא הארץ אותם ר"ל שכבר פרו ורבו ועדיין ארץ מצרים מלאה מהם ויש לחוש פן ירבה להוציא שאר ניצוצות ויותר יש לומר כי כמו שלא נתברר והיה במצרים כמה כוחות הקדושה מעורבים כמו כן אותן הניצוצות שנתבררו ויולדו מישראל לא היה הקדושה מובדלת ולא נתבררו בבירור היטב בלי פסולת וזה הענין רשעי ישראל שבמצרים שלא רצו ללכת כמו שאחז"ל וחמושים עלו א' מחמשה היינו אותן הכוחות המצרים שהיה בתוך הבירורים שנתבררו עם הפסולת לכך לא רצו לצאת ממצרים ומתו בשלשת ימי אפלה ובזה יתכן לומר ותמלא הארץ אותם כלומר שארץ מצרים מלא אותם והיינו דכתיב הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו ר"ל שמולידים אף מתערובות המצריים:

פסקה 1

ורב כמה שנאמר כו' ותבואי בעדי עדיים. כתב האר"י ז"ל שהיא שני פעמים ע"ד ירמוז בזה כי שני פעמים ע"ד בגימטריא פסח והוא מקום הבטחון כנודע וכן הוא אומר בטח בה' עדי ע"ד כי בטחו"ן גימטריא ע"ד עם הכולל והוא האמנה ללכת במדבר כדכתיב זכרתי לך חסד נעוריך לכתך אחרי במדבר כו' והוא מדת אברהם שהיא כללות החסד והאהבה שהיה בן ע"ה שנים בעת נסיון שאמר השי"ת לך לך וגומר זהו שסיים הכתוב בדמיך חיי דמיך היא בג' ע"ד וידוע כי ביציאת מצרים נתקן שם י"ה כמו שאמר עזי וזמרת יה כו' ולעתיד לבא כשיהיה השם שלם ואז יהיה ד' פעמים ע"ד כנגד ד' עולמות שיהיה השם שלם והכסא שלם וד' פעמים ע"ד בגימטריא צור וזה שאמר בטחו בה' עדי עד שהוא מקום הבטחון שנתקן כבר כי ביה ה' צור עולמים כי לעתיד יהיה השם שלם

כמ"ש הפסוק כי יד על כס יה וגו' ויש רמז במ"ש ויהי ידיו אמונה עד בא השמש שהוא ר"ת על שני מלחמות עמלק דורו של שאול ודורו של מרדכי עד כי יבא שילה וימחה שמו לגמרי והוא ר"ת שמ"ש שאול מרדכי שילה לפי שאחז"ל רפידים שרפה ידיהם מתורה אך בימי מרדכי הדר קבלוהו ורמז שאול מרדכי בגימטריא תור"ה ויש לפרש מה שאמר הכתוב שמח זבולון בצאתך וישששכר באהליך קרי באהליך גם על זבולון ר"ל שישמח זבולון כשיקבע בתי מדרשות שהם נקראים אוהלים להיות מקום תורה לישששכר ללמוד בו וז"ש שישמח בצאתו בדרך כשישששכר יושב באהלו של זבולון ויש לפרש עוד ע"ד מ"ש חז"ל גבי מונבז המלך אבותי גנזו למטה ואני גנזתי למעלה שצדקה שעשה זבולון תיקון לעצמו אוצר גנוז למעלה בהיכל המלך וז"ש שמח זבולון בצאתך ע"ד שאחז"ל בצאתך מהעה"ז כי הולך לבית עולמו מקום ההיכלות שגנז לעצמו אבל יששכר מדה אחרת היתה בו כמ"ש חז"ל עולמך תראה בחייך אף בהיותו בעה"ז אינו עה"ז אצלו אלא כאוהל שאינו קבוע זה מדת יעקב יושב אוהלים וכל ראיות שכלו הוא בטעם העליון כמ"ש דוד המלך ע"ה גר אנכי בארץ ולכן משה רבינו ע"ה ושאר צדיקי עולם שחיותם בעה"ז ולא יצפה לראות אור העליון כי גם בהיותו בעולם הזה אור נגה עליהם וזה שאמר וישששכר באוהליך:

ואת ערום ועריה. נראה לפרש מה שאמר דוד המלך ע"ה שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב כבר כתבנו שעניני מה שאמרו חז"ל שראה דהע"ה שלא קיים מצוה זו בעצמו כפרש"י בתהלים לדוד מכתם שהיה מכתו תם שנולד מהול אפ"ה שמח בו כעין מוצא שלל רב כי ענין המוצא מציאה אעפ"י שמעצמו בא לו בלתי פעולתו ומעלת השתדלותו אעפ"כ הוא שמח בו כמו כן שמח על מצות מילה אעפ"י שמעצמו בא לו ויש לפרש ענין כמוצא שלל רב כמו מוציא כענין שנאמר מוצא רוח מאוצרותיו שהוא כמו מוציא וענינו ירמוז על מ"ש חז"ל ואת ערום ועריה שהגיע זמן הגאולה והיה האומה בלי מצות וניתנה להם דם ברית שבזכותם יצאו מן הגלות והוציא אותם ע"י דם ברית והוא ענין מה שאמרו ואח"כ יצאו ברכוש גדול הם הניצוצות רבות שהוציאו ממצרים כמ"ש בזוהר שהיו נבראים מתוך הקליפות של מצרים והוציאו אותם ע"י דם הברית וזהו ששמח דוד שהיה עירום בזכרו כי כשהיו במצאים בבחינת עירום ועריה אעפ"כ בזכות מצות הברית הוציא שלל רב שהם ניצוצות הקדושות ממצרים וזה כמוצא שלל רב

ובמכילתא איתא מפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ד' ימים דכתיב ואת עירום ועריה שלא היה ראוים ליגאל לכן נתן להם ב' מצות דם פסח ודם מילה שנאמר בדם בריתך שלחתי אסיריך לכן הקדים ד' ימים שאין נוטלין שכר אלא ע"י המעשה וצריך להבין

טעם דד' ימים ות' דמקרא משמע שבדם ברית לבד נגאלו ולמה היה צריך דוקא ב' מצות אבל הענין שהעיקר הגאולה הי' בזכות מילה שנאמר בדם בריתך אלא דקי"ל מילה בנכרי פסולה לכן הוצרך להביא הפסח שע"י עבודת הפסח הי' להם כפרה על עון ע"ז כמ"ש משכו מע"ז וקחו לכם צאן כיון שנסתלקו מע"ז ע"י לקיחת הפסח היו ראוים למול את עצמם ובזכות זה נגאלו אבל בשביל דם הפסח לא אלא בשביל תשובה על ע"ז וכיון דאמרו חז"ל גבי מרע"ה שאמר אמול ואצא סכנה עד ג' ימים וא"א למול קודם אלא בלקיחת הפסח לכן הקדים לקיחתו ד' ימים ובזה י"ל מה שמסיים שאין נוטלין שכר כו' עפ"י מ"ש המהרש"א ז"ל דהא דאמרינן ביומא ע"י תשובה מאהבה זדונו' נחשב כזכויות היינו שאין הקב"ה חושב מחשבה של עבירה משא"כ בתשובה מיראה נחשבת ג"כ את המחשבה א"כ לפי זה אכתי קשה ליסגי בדם פסח אך שהי' תשובה על ע"ז יגאלם בזכות שנעשו כזכויות להם ואמר שאין זה אלא בשביל המחשבה ואין נוטלין שכר בשביל המחשבה אלא בשביל המעשה:

פסקה ז

הבה נתחכמה לו. נראה כ"פ מ"ש לפרש אחות לוטן תמנע וגו' איתא בגמ' דסנהדרין דף צ"ט ע"ב ת"ר והנפש אשר תעשה ביד רמה זה מנשה שהיה דורש בהגדה כו' וכי לא הי' משה לכתוב אלא ואחות לוטן תמנע כו' אודה ה' אשר זכני קצת רמז בזה עפ"י מ"ש האר"י ז"ל כי חכמת האומות באה מניצוצות שנפלו מאחורי' ולעתיד כשיתעלו נאמר והאבדתי חכמים מאדום רמז לזה משיב חכמים אחור ואמר עוד וחכם באחור ישבחנה לרמז שהם באים מאחורי החכמה עוד כתב האר"י ז"ל שיעקב שורש נשמתו באה מאחורי חכמה העליונה ועליו היה לתקן ניצוצות האלו שנפלו משורשו והנה אותיות שאחרי אותיות החכמה הם אותיות לוטן והוא היה מניצוצות אלו או שנפלו משורשו ואחות רומז לחכמה כשאחז"ל אחותו ע"ש חכמתה וכן הוא בזוהר גבי רבקה שקראה אחותו ע"ש חכמתה והנה אותיות תמנע מתחלפות באותיות המסמוכו' שהם סמא"ל כי התי"ו סמוכה לאל"ף והיא היה מתבקשת להתתקן לכך הלכה אצל יעקב שיתקנה כדאיתא בסנהדרין כי היתה משרשו אך יעקב לא תיקן אלא מחצה שהם אותיות אל"ף למ"ד המתחלפת באותיות ת"מ לכן אמרו יעקב לא מת וכיון שלא קיבל יעקב לתקן אותיות ס"מ הלכה אצל אליפז ומזה היה חכמת אליפז התימני וקראה פלגש וזה שאמר רש"י באיוב ד' בפסוק ואלי דבר יגונב כי הנבואה לאליפס היה דרך גניבה כאדם הבא אצל פלגשו וזה שכתב ותמנע היתה פלגש לאליפז וכיון שלא תיקן יעקב אותיות נע מן תמנע היה כח באליפז לרדוף אחריו ולקח ממנו ממונו כיון שלא תיקן אותיות נע

שהוא שורש עני אבל להמיתו לא היה בו כח כיון שתיקן אותיות ת"ם וי"ל שזה שאחז"ל כל מקום שנתנו חכמים עינים או מיתנ או עניות שבכח חכמה שבהם יכולי' להשליט הדינים שהם מאחורי החכמה או אותיות ת"ם או אותיות ע"ן ושמעתי רמז לזה למה שאחז"ל בב"ק דף ל"ט ע"ב ר' יעקב משלם חצי נזק ר' יעקב מאי עבידתיה אימא ר' יעקב אומר כו' שהתנא השמיט תיבת אומר לרמז על יעקב שהיה צריך לתקן עוד החצי וזה שנצטוונו לזכור את אשר עשה לך עמלק לא תשכח וכתב האר"י ז"ל כי זכר הוא מספר פני החכמה ותשכח אחורי החכמה שעי"ז הזכירה יכולין להוציא ממנו הניצוצות ואולי זה היה כח הסם ליגע בגיד הנשה כי נשה מרמז על שכחה כדכתיב כי נשני אלקים את כו' וזה היה בחיי מנשה לכן דרש בהגדה וכדאיתא בסנהדרין דף ק"ב ע"ב שנשה שם י"ה וירמוז בזה מה שאמרו מצרים הבה נתחכמה לו כי אותיות מ"ס מתחלפות באותיות ע"ן כנ"ל וזה היה מבחינות אחורי החכמה כנ"ל לכך אמרו הבה נתחכמה לו וירמוז עוד מ"ש חז"ל קטורת מעשרת שהוא על ידי אותיות סמים שמתקנין אותיות ע"נ ששרשו עוני ויבואר עוד במקום אחר בענין הקטורת:

פסקה ח

למען ענותו בסבלותם. הנה אמרו בהגדה ענינו זו פרישת דרך ארץ והוא מחמת סבל השעבוד הקשה היא ממעט התאוה להפרישם מד"א כי היה עיקר פחד שלהם פן ירבה ונתיעצו שע"י העבודה נתמעט תאותם ויפרשו מד"א וז"ש אתם אומרים פן ירבה כו' וכאשר יענו אותו כן ירבה והכוונה בזה שבאמת מחמת העבודה נתמעט תאוותם אלא שנשותיהם פיתו אותם במראות כדאיתא בסוטה וזה שהיה גרם להולידן זכרים הרבה כמ"ש חז"ל בזמן שהאשה מזרעת תחלה יולדת זכרים וכיון שהמצרים לא נתיראו אלא מן הזכרים כמו שאמרו שפרעה לא גזר אלא על הזכרים והיינו שלא ילחמו עמהם ונהפוך הוא כי בשביל מיעוט תאותם גרמו שהולידו עולם זכרים מפני שנשותיהן הזריעו תחלה וזה שאמרו וכאשר יענו וגומר ויקוצו מפני בני ישראל:

מסכנות לפרעה את פיתום ואת רעמסס וגו'. איתא בסוטה רב אמר שמסכנות בעליהן וח"א שממסכנות בעליהן פיתום ורעמסס חד אמר פיתום שמו ולמה נקרא שמו רעמסס שראשון ראשון מתרוסס וחד אמר רעמסס שמו ולמה נקרא שמו פיתום פי תהום בלעו ולכאורה משמע ששניהם עיר אחד והוא פלא הא כתיב ערי מסכנות לשון רבים ויש לפרש ע"פ מ"ש פי' לך לך הא דכתיב וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואח"כ יצאו ברכוש גדול וקי"ל דאפילו בן נח כשמתחייב בנפשו פטור מן התשלומין כמ"ש התוספות דמהאי טעמא בן נח נהרג על פחות משוה פרוטה ולא ניתן להשבון א"כ הא

דנתחייבו מיתה בים וגם תשלומין ברכוש גדול היינו משום שהיו על שני מעשים דעל העבודה היו מחויבין בתשלומי שכר ועל מה שעינו אותם נתחייבו מיתה והעינוי היה מה שעבדו בהם בפרך והיינו מה שלא היה למצרים הנאה מעבודתם אלא כדי לענות אותם כדמצינו בע"ע לא ירדנו בפרך היינו בדבר שאין הנאה לרבו והיינו דכתיב הכא ערי מסכנות והיינו שמסכנות אותם לים כדפרשנו ומסכנות היינו שיצאו ברכוש גדול ושניהם אמת ואח"כ מפרש קרא את פיתום ואת רעמסס דהיינו שלא היה מתקיים והוא היה העבודה שנתחייבו בתשלומי שערם ואמר שהיה ראשון ראשון מתרוסס או פי תהום בלעו בזה שהיה לעינוי ונסתכנו שנתחייבו מיתה עליהם והיינו דחד אמר פיתום שמו הוא שנתקיים ורעמסס שראשון ראשון מתרוסס היה לעינוי וחד אמר רעמסס שמו הוא שנתקיים ופיתום פי תהום בלעו שהוא היה לעינוי ואפשר דמר דייק מדכתיב ועבדום ועינו אותם משמע דעבודה היה בתחילה ואח"כ העינוי ואידך מ"ד דייק מדכתיב ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה דהעינוי היה מתחלה ולדברי שניהם יש רמז למה שאמרו דעבודת חומר ולבנים מפני שבאותו דור היה מתקנים נשמת דור הפלגה שחטאו בחומר ולבנים ולפי שאמרו במגדול ששליש נבלע בקרקע ושליש נפל כן היה במעשה תיקונם:

פסקה ט

ויתנו עלינו עבודה קשה. נראה לפרש מה שפירש"י ע"פ ולא שמעו אל משה מקוצר רוח שהיה קשה להם לפרוש מע"ז ולכאורה צריך להבין למה בפעם ראשון שמעו בשלמא הא דקאמר מעבודה קשה י"ל משום כבידת העבודה באותה שעה שאמר פרעה תכבד העבודה וגומר אבל משום הפרש ע"ז למה נגרע מתחלה וע"ד הפשט שענין שעבוד מצרים היה הנשמה עם הגוף כמפורש אצלינו במקומות רבים כמ"ש תכבד העבודה בין בחיצונית בין בנפשות והיינו דקאמר משה ומאז באתי אל פרעה וגומר הרע לעם הזה והצל לא הצלת דהרי הרע בנשמתן והצל בגופן וידע זה משה מאותן שפגעו בו ואמרו הבאשת את ריחנו והיינו דקאמר מקוצר רוח שהכביד עליהן הגלות בנשמתן ולא יכלו לפרוש ועוד י"ל לפי מה שכתבנו בפסוק יהי כן ה' עמכם כאשר כו' לא כן ראו כי רעה נגד פניכם שמה שהקפיד על הטף כבר כתיב אצלינו מפני שאמר במדרש ע"פ עולליה הלכו שבי ויצא מבת ציון כו' שכל זמן שהיה תינוקות של בית רבן לא זזה שכינה ופרעה רצה לעכב השכינה בגלות ולא רצה לשלוח את הטף ואמר יהי כן ה' עמכם אם אשלח את טפכם גם ה' יהיה עמכם ועוד י"ל מפני שידע פרעה ודור רביעי ישובו הנה ומטעם זה אמר ראו כי רעה נגד פניכם שלא יבואו לא"י והיה מתיירא מפני הטף שהם דור רביעי ובאמת לא היו יכולין להגאל אלא מכח התשובה כמ"ש חז"ל גדולה צדרה

שמקרבת את הגאולה או כמ"ש המפרשים דקושי השעבוד השלים המנין ת' שנים וכן י"ל שהשלים המנין להקדים דור א' כיון שאמר להם משה ונתתי אותה לכם מורשה ואחז"ל מורשין ואין מורשה שעדיין לא הגיע דור שיגאלו בו וצריכים לעשות תשובה או קושי השעבוד כנ"ל והיינו דקאמר הפ' ולא שמעו אל משה שהיה קשה להם שני הדברים תשובה וקושי השעבוד:

פסקה י

ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך. יש לפרש מ"ש הכתוב כבד לב פרעה וכן כופל כמה פעמים עוד בפרך בפה רך ענינו שם פרעה אותיות אמצעיות הוא ר"ע ולב הוא לשון תוך וירמוז שהיו תוכו רע ואותיות פה מורה על חיצוניות שלו שהיה בהן תערובות ניצוצות קדושות לכן אמר בפה רך וידוע מה שכתב בזוהר שהיה אז בחינת הדבור בגלות כמ"ש מרע"ה כי כבד כי כבד פה אנכי ולאחר שהוציאו ממנו אחז"ל הפה שאמר לא אשלח הוא הפה שאמר הוציא מתוך עמי וענין הפה הזה הוא הוא מה שמבואר בכווני שתוקף הגלות הזה הי' ע"ז שצוה להם יוסף שימולו את עצמם וכונתו הי' להכניסן כולם בתוך הקדושה אבל לא הועיל בזה אדרבה בזה היה להם כח לאחוז ישראל בגלות וידוע כי מלת מילה בגי' פ"ה וזה הפסח שהיה בגלות מצרים והענין כי אותיות מילה ארבע אותיות משם אלהים אלא שהש"י הוציאם בכח שם אלהים שהיא הא' שלא הי' להם אחוזה וירמוז ע"ז מי יתן טהור מטמא לא אחד ר"ל שע"י הא' מן אלהי"ם הוציאו ממנו הניצוצות הקדושים וכן מבואר בזוהר ובכוונות שאחוזת פרעה הי' בכח האותיות מ"י מאלהים כמ"ש מי ה' אשר אשמע בקולו וכן היא בשם אלהים דאותיות אל"ף הוא אותיות פלא רחמים בלי תערובות דין כלל ואמרו חז"ל ביבמות דף כ"א אל קשה ואלה קשה מאל ואותיות י"ם קשה יותר ויש לרמז עוד כמ"ש מי יתן טהור מטמא כו' כי טהור בגמטריא רך וטמא הוא בגי' נ' והיינו שע"י הא' של טמא מהפך את הטומאה לטהרה וז"ש לא אחד והנה אותיות ערלה נרמז באותיות רע וע"י המילה מתטהר מדת הרע ונעשה מן אותיות ער אותיות מי שהוא בגי' חמשים וכן טהור בגי' רך שהוא מתטהר ע"י המילה ור"ל בפה ר"ך שתיבת רך ניתוסף על תיבת מי ונעשה רע ויש לפרש מה שאמר הפסוק ותחסרהו מעט מאלהים שהוא ענין המילה שחסר א' מאלהים וז"ש וכבוד והדר תעטרהו רומז על גילוי העטרה שהיא סוד המילה ויש לפרש מ"ש הכתוב הא לכם זרע וגומר ונתתם חמשית לפרעה וארבע הידות יהיה לכם וכמו שכתוב בכוונות שרומז על שצוה יוסף שימולו את עצמם הענין הוא היא חמשה פעמים טוב שהם במספר מילה היינו שחמשה פעמים י"ז בגימטריא פה כמנין מילה וע"ז אמר שארבע הידות יהיה לכם

דהיינו ארבע פעמים טוב שהוא כמנין חיים שעולים במספר ס״ח וז״ש הכתוב ויאמרו החייתנו שנתן להם כמניין חיים אבל פרעה הפכו לרע וזה שאמר כי כל טוב ארץ מצרים לכם הוא:

פסקה יב

ויהי בימים הרבים וגומר ותעל שועתם וגומר. יש לדקדק דהול״ל ותעל שועתם מן העבודה אל האלהים יש לפרש לפי שכבר כתבנו בכמה מקומות שעיקר גלות מצרים היה בנשמותם שטמאו אותם בגלולי מצרים ומאת ה׳ היתה זאת לעורר אותם לתשובה ע״י קושי השעבוד של גופם ומתוך זה יתעורר על גלות נשמתם ויזעקו אל אלהים לגאול את נשמתם כענין שנאמר בפי׳ וילך והי׳ כי תמצאנה אותו רעות רבות וצרות ואמר על כי אין אלהי בקרבי וגו׳ וזה שאמר ותעל שועתם אל אלקים מן העבודה שגדלה צעקתם אל האלהים על גלות נשמתם מחמת העבודה ויש לפרש בזה מ:ש דוד המלך ע״ה אהבתי כי ישמע ה׳ את קולי וגו׳ אפפוני חבלי מות וגו׳ צרה ויגון אמצא וגו׳ ענינו כי חסדי ה׳ לעורר לבבם שיתפללו לה׳ על גלות נשמתם לכן הכביד עליהם שעבוד גופם אף שלא הגיע זמן יציאתם ממצרים שנגזר עליהם ת׳ שנה אלא שמחמת קושי השעבוד בזעקתם אל ה׳ יצאו קודם זמן וז״ש ובימי אקרא רצונו בתוך הזמן שנגזר עליהם אקרא אליו לכך אפפוני חבלי מות שהוא קושי השעבוד כדכתיב וימררו את חייהם בעבודה קשה ואמרו ומצרי שאול מצאוני שהוא משאחז״ל כי ירדו בגלות מצרים עד שער הנו״ן ש״ט וכמו שכתבנו במה שאחז״ל בברכות מפני מה לא נאמר נו״ן באשרי מפני כו׳ שנאמר נפלה לא תוסיף כו׳ במערבא מתרצי לה הכי נפלה לא תוסיף לנפול קום בתולת ישראל הענין הוא כשהנפילה הוא מאד עד שער הנו״ן אז קום בתולת ישראל ובזה מצרי שאול מצאוני והכוונה שהש״י הי׳ כדי שמתוך צרה ויגון אמצא (ובשם ה׳ אקרא) היא תעורר אותי לקרוא בשם ה׳ לזעוק ולהתפלל אליו וז״ש צרה ויגון אמצא ובשם ה׳ אקרא אנא ה׳ מלטה נפשי שמתוך צרות הגוף אתפלל אל ה׳ מלטה נפשי וז״ש חנון ה׳ וצדיק ואלהינו מרחם אף שאלהינו הוא מדת הדין אעפ״כ הכוונה הוא לרחמים וז״ש חז״ל כשהקב״ה מכה ישראל מקדים רפואה למכה שנאמר כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים ענינו שהמכה הוא לצורך הרפואה והוא מש״ה בכל צרתם לו צר וגו׳ באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאם כל ימי עולם כתיב לא בא׳ כי באמת שניהם אמתיים לו בוא״ו ולא בא׳ שבאמת צרת ישראל בגלותם אין הכוונה לרעתם אלא כדי שיחזרו בתשובה ויגאלם ואמר וינטלם וינשאם כל ימי עולם מפני שאחז״ל שהיובל נקרא עולם כמ״ש בפי׳ ועבדו לעולם לעולמו של יובל והוא רמז לחמשים יום שהי׳ מן הגאולה עד מ״ת להעלות בנו״ן

שערי קדושה ובמ"ת כתיב במשוך היובל כמבואר בזוהר שהי' הגאולה מסטרא דיובלא והוא כמו שנפילתם הי' עד שער הנו"ן כך עלייתן היה עד שער הנו"ן של קדושה וכן מצינו בימי מרדכי ואסתר שאמרו חז"ל שהקדי' הקב"ה שקליהן כדי לכפר על ישראל ונגזר עליהם מפני שהגיע זמן הגאולה שני' לעורר אותם בתשובה כמשאחז"ל במגילה שהקב"ה לא עשה עמהם אלא לפנים והיינו דכתיב לא ענה מלבו הרי שהגזירה לא היתה לא לטובתם ובזה יש לפרש משאחז"ל במגילה דפתח לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל לולי ה' שהיה לנו אזי חיים בלעונו אדם ולא מלך ככל הפסוק לולי ה' שהיה לנו לרמז על מעלת ישראל קודם לאומות שרפואתן קודמת למכתן שכל המכה אינה אלא לרפואתן והתעוררות ע"י שהקים עלינו אדם ויזכור בזה שומר פתאים ה' שנתפתו ע"י נבוכדנצר להשתחוות לצלם ועל ידי אחשורוש להנות מסעודתו וע"ז אמר דלותי כמשאחז"ל במגילה אחורוש שנעשו ישראל רש בימיו כל זה היה כדי שיזעקו אל ה' באמת ויקרב גאולתם ואפשר ירמוז בהא על יהושע כהן גדול כדכתיב ויהושע היה לבוש בגדים צואים וגו' והיינו דאמר שובי נפשי למנוחיכי כי ירושלים נקרא מנוחה כמשאחז"ל מנוחה זו ירושלים וכן היה בגלות מלכות יון בימי חשמונאי שנתענו מאד ע"י מלכי יון כשאחז"ל במנחות שעשו מנורה של עץ וכל זה היה כדי שיתפללו ויושיעם מיד שונא ויש לפרש בזה מש"ה קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת שהוא לשון כפול הכוונה הוא שהקב"ה קרוב אפי' קודם הקריאה להתעורר לבבם אשר יצטרכו לקרוא לו באמת וכ"ז מוסב על תחלת הדברים אהבתי כי ישמע ה' את קולי אקרא וגו' כי הטה אזנו וגומר שהש"י עשה התעוררות למען ישמע קולי ובזה נוטה גודל אהבתו אלינו ויש עוד רמז לזה מה שפרש"י בפסוק ושמעו לקולם שסימן זה מסור בידם מיעקב ויוסף שבלשון זה פקוד הם נגאלים שאותיות פקד הם אותיות שקודם מלת צרה והוא רמז שהרפואה קודם למכה וזה רמז במה שיגאלו ע"י משה שמסר לו עוד סימן אהי' שלחני אליכם כמ"ש האר"י ז"ך שנשמת משה היה מבחינת ריבוע הוי' שהוא מספר קפ"ד שהוא פקד ושם אהי' במילוי יודין שהיא קס"א ושניהם עולים משה וירמוז בזה מ"ש בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם ר"ל שמשה נקרא מלאך כמש"ה וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים פירש"י מלאך זה משה ופי' פניו הוא שלפני צרה דהיינו אותיות פקד הרומזלמשה ויש לפרש בזה מ"ש כי חלצת נפשי ממות את עיני מן דמעה את רגלי מדחי ירמוז הצלה ממות על גלות מצרים כדכתיב וימררו את חייהם את עיני מן דמעה על גלות בבל כדכתיב על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו את רגלי מדחי זו גלות יון שלא הלכו בגולה ולא נדחו ממקומם וכענין זה פרשנו מ"ש דהע"ה במזמור ס"ט

באו מים עד נפש טבעתי ביון מצולה באתי במעמקי מים וגו' דקאי על הגליות שבגלות בבל נגזר עליהם שבעים שנה כשיעור חיי נפש וזהו באו מים עד נפש ובגלות יון לא נתעכב כלל והיינו דאמר אין מעמד ואין עמידה אלא לשון עכבה אבל בגלות האחרון במעמקי מים וגו' יגעתי בקראי כי ארוך כלינו זמן הגלות מאדויש לפרש מה שאמר אתהלך לפני ה' בארצות החיים על גלות האחרון כמ"ש בפי' מי יתן מציון ישועות ישראל בשוב ה' שבות עמו כו' כי הגאולה היא על שני פנים כמשאחז"ל אני ה' בעתה אחישנה זכו אחישנה לא זכו בעתה יש לפרש מ"ש בעתה אחישנה כענין שאמרו במצרים כי קושי השעבוד והעוני השלימו את המנין לקרב את הגאולה וכן אחז"ל שהקב"ה מעמיד מלך כהמן שע"י הצרות והשעבוד יקרב העת וזהו בעתה אחישנה שימהר עת הגאולה אבל כשישראל יחזרו בתשובה ויהי' ראוים לגאול אז יהי' הגאולה ברחמים רבים וינצלו מחבלי משיח שאחז"ל ייתי ולא אחמיני' מפני גודל הצרות כדכתיב ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער וזה שתיקנו בתפילה ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים שאנו בוחרים בראייתה כשיהיה ברחמים וז"ש מי יתן מציון ישועת ישראל שהישועה באה לישראל כשיחזרו בתשובה אז ישמחו כולם אפי' אותן הנקראים בשם יעקב והוא מה שביקש דוד אתהלך לפני ה' בארצות החיים דהיינו כשיחזרו בתשובה כדכתיב באברהם אשר התהלכתי לפניו אז יהי' בארצות החיים שכולם יהיו בחיים ע"ז אמר האמנתי כי אדבר אני עניתי מרוד כלומר אני מאמין שיחשוב ה' עינוי ישראל וצרות ישראל שעברו עליהן וע"ז יתעוררו בתשובה ויחוש גאולתם אבל אם יבקש שיבא מהר בלי תשובה אז ח"ו יקומו א' בעיר ושנים במשפחה וז"ש ואני אמרתי בחפזי כשימהר בלי תשובה אז כל האדם כוזב לשון פסוקה כפירש"י והי' בכזיב בלתדתה אותו איתא במדרש ובימי אקרא אלו שבתות וי"ט כדכתיב וביום השבת ובחמשה עשר יום גבי פסח וסוכות ע"ש ויש לפרש עד"ז המשך הפסוקים כפי שפרשתי הפסוק לכו ונשובה אל ה' כי טרף וירפאנו יך ויחבשנו יחיינו מיומים וביום השלישי יקימנו ונחי' לפניו שהוא מה שאמרו חז"ל כל המקיים שלש סעודות ניצול מגי' פרעניות שנאמר בהם יום מחבלו של משיח כדכתיב הנה היום בא בוער כתנור גיהנם דכתיב הנה יום עברה היום ההוא מלחמות גוג ומגוג דכתיב יום בא גוג וז"ש שע"י תשובה ינצל מחבלו של משיח וזהו כי הוא טרף וירפאנו וכתיב וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא על מלחמות גוג הוא אומר יך ויחבשנו כדכתיב יחבוש ה' שבר עמים וזהו יחיינו מיומים וביום בשלישי יקימנו ונחיה לפניו הוא להנצל מדינה של גיהנם ולהנות מזיו השכינה בג"ע וז"ש ובימי אקרא שע"י שבתות וי"ט שנאמר בהן יום ינצל מחבלו של משיח והוא אפפוני חבלי מות ומדינה

של גיהנם הוא שאמר מצרי שאול מצאוני ומלחמות גוג ומגוג דכתיב צרה ויגון אמצא והיינו דקאמר ובשם ה' אקרא רומז על שבת ויו"ט כמ"ש בזוהר מאי שבת שמא דקב"ה וכן כל יו"ט נקרא שבתון והוא מ"ש כי הצלת נפשי ממות זהו חבלי משיח את עיני מן דמעה זה גיהנם הנקרא עמק הבכא את רגלי מדחי זה מלחמות גוג ומגוג שיהי' אחר שיעלה לירושלים כמבואר בזכריה י"ד ויתר העם לא יכרת מן העיר:

פסקה יד

וירא את ענינו זו פרישת דרך ארץ. ואח"כ אמר ואת עמלינו אלו הבנים הוא ע"ד שאמרו חז"ל עתיד' אשה שתלד בכל יום אחוי לי' תרנגולתא ענינו שא"א דמה שאמר קרא הרה ויולדת יחדיו היינו ביום שיבא בעלה תלד חדא דצריכה להמתין טומאת לידה ולא שייך לומר בכל יום ותו דכבר הי' זה באדם הראשון דנולדו לו קין והבל ביום יצירתם ותו דאין זה דומה לתרנגולתא אלא הענין שהתרנגול' מטעינה ראשונה הרה בכל יום ומגדלת ביצה אחת וה"נ דכוותי' יהי' לעתיד דמביאה אחת כבר תלד בכל יום וה"נ כן הי' במצרים שאעפ"י שפי' מדרך ארץ מ"מ היו מולידים מביאה ראשונה בכל יום ואפשר לומר מה שהיו יולדת היא כנגד שפירשו מנשותיהם ששה ימים כדכתיב למען ענותו בסבלותם שע"י סבלות העבודה פירשו מנשותיהן כל ימי השבוע חוץ מיום השבת כדאיתא במדרש שהי' להם מנוחה ביום השבת:

וירא אלקים את בני ישראל וידע אלקים. במדרש והובא בילקוט ראובני וירא אלהים את בני ישראל ר' יהודא בן לקיש אומר ראה שעושין תשובה והם לא ראו זא"ז וידע אלקים הוא ידע והם לא ידעו זה מזה ר"א אביו ר' יוסי בן דורמסקית ראה שהם עתידים להכניסו וכ"כ למה מכח התשובה יש לפרש מה שאמר שלא ראו זא"ז היינו שעשו תשובה ואמרינן ביומא פ' יום הכיפורים כתוב אחד אומר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה וכתוב אחד אומר מכסה פשעיו לא יצלח לא קשיא כאן בחטא מפורסם וכו' היינו דקאמר ם לא ראו זא"ז שעשי' תשובה אע"ג דכתיב מכסה פשעיו לא יצלח ע"ז אמר וידע אלהים שהם לא ידעו זא"ז מן החטא לכן הוצרכו לעשות תשובה בצרה ויש לפרש דברי ר"א שכבר ידוע קו' הקדמונים הידיעה והבחירה המה סותרים זא"ז ותירצו כי ידיעת הרעה אינו מכריח שהרי דב' לרע שיצא מפי הקב"ה חוזר כדכתיב ולא שייך ידיעה ברעה שהיא מצדה שקר ואין לשקר ידיעה וכבר פרשנו בזה מה דכתיב על כן לא יקומו רשעים במשפט וגו' שלא יטענו הרשעים כי רשעותן וצדקת הצדיקים היא מוכרח מאת מחמת הש"י וע"ז אמר כי יודע ה' דרך צדיקים שבזה שייך ידיעה ובאמת מתן שכרם אינו אלא דרך מתנת חנם כמו שאמר ולך ה' חסד וגו' אבל ודרך רשעים תאבד שאין

לכם הכרח וכבר כתבנו דמטעם זה אחז"ל שהתשובה מהפך זדונות לזכיות דכתיב שובו בנים שובבים מעיקרא שובבים אתם ומפני שהתשובה היא מ"ע שבתורה והוא מוכרח מחמת ידיעת הש"י וכיון שאי אפשר לאדם לעשות תשובה אם לא שחטא קודם נמצא גם החטא הי' בהכרח וזהו דמעיקרא שובבים ולפי"ז י"ל הא דקאמר ר"א ראה שעתידים לחטוא אין הכונה במה שעתידין לחטוא אח"כ דהא כתיב באשר הוא שם דאין הקב"ה מעניש קודם החטא אלא דמפרש קרא שמטעם זה נעשה להם עונות כזכיות מפני שקודם שחטאו במצאים כבר גלוי וידוע לפניו שיחטאו נמצא היו מוכרחים על החטא והיינו דקאמר וכל כך למה דהא לא שייך ידיעה בחטא אלא מפני התשובה נעשו כדמעיקרא שובבים כדאמרן נ"ל והיינו דקאמר וידע אלהים:

פסקה יט

ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך כו'. צריך להבין מה זה ולא אחר שלא נכתב בכ"מ והנה רש"י ז"ל פי' בבכור השבי שני טעמים שמתו מפני שהיו שמחים בצרות ישראל ושלא יאמרו שע"ז שלהם עשתה המכה ובמכילתא שני הטעמים כאלו הם טעם אחד ע"ש וכבר כתב במ"א כיון שאחז"ל אני ה' שהבחנתי בין טיפה של בכור שהי' צריך ע"י הקב"ה כדי להבחין ויהרוג אותן שלא ידועים לבכורים וכבר כתבו המפרשים הא דקאמר בסמיכות ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים כו' מפני שהבכורים היו מוקצים לע"ז והנה א"ל שזה הטעם של מכות מכורות ז"א דהא אותן הבכורות שלא הי' ידועים לבכורים הוקצו לע"ז ולמה מתו באמת וצ"ל כפשטא דקרא בני בכורי ישראל ותמאן לשלחו הנה אנכי הורג את בנך בכורך והיה הגזרה על כל הבכורות ונראה דהסמיכות הוא משום דלכאורה קשה איפכא כיון שמתו כל הבכורים ובודאי הי' כמה שהי' סבורים שהם בכורים מאביהם והיא זינתה עם אחר שהוליד כבר ולא הי' בכור א"כ מוכח להיפוך שלא היה ע"י הקב"ה בעצמו שלא היה הבחנה אלא דזהו מטעם א' שהיו מוקצים לע"ז מחמת טעות שלהם וז"ש ובכל אלהי מצרים כו' ואפ"ה אני ולא השליח ובזה מתורץ מה דצריך ב' טעמים על בכורי השבוי' דבאמת היה המכה שי' בעולם והיה כמה שהיו סבורים שאינם בכורים ואפ"ה מתו ואלו מטעם שלא יאמרו שע"ז שלהם עשה המכה מטעם שנשארו בכורותיהם הא לא ידעו כלל שהם בכורים צ"ל משום שהיה בכלל הגזירה מחמת שמחתם וכך להיפוך שכמה שבאמת לא היו בכורים ומתו מטעם מוקצה לע"ז וק' הא לא היה הגזירה אלא על אלהי מצרים ולמה מתו שום עע"ז אחרת ואף שהיו מוקצים לע"ז שלהם מה בכך ע"ז צריך הטעם השני שלא שע"ז שלהם עשתה שנשארו המוחזקים לבכורים שהיה מוקצים לע"ז של השבויים וז"ש אני ולא אחר שלא יקשה

על מ״ש בתחלה והכיתי כל בכור בארץ מצרים אפילו בכורות השבוים שהיו בארץ מצרים והדר אמר ובכל אלהי מצרים הא אותן לא היו אלהי מצרים אלא להודיע אני הוא ולא אחר ולא ע״ז שלהם ועיין מ״ש בפסוק ותתן אותות ומופתים בפרעה כו׳ ובכל עם ארצו דקאי על השבוים ומפרש שני הטעמים כי ידעת כי הזידו עליהם ר״ל שהיו שמחים בצרתם ותעש לך שם כהיום הזה הנה הוא מטעם שלא יאמרו שע״ז שלהם עשה (כאשר זאת נדפס בפנים יפות פרשת בא ע״ש) ונראה עוד ותעש לך שם שהחזק׳ לב פרעה היה ע״י שם הוי׳ ב״ה כדאיתא בזוהר שלא היה נתגלה קודם גאולת ישראל ממצרים כא׳ ושמי ה׳ לא נודעתי להם וז״ש מי ה׳ וזהו ותעש לך שם כהיום הזה ר״ל שאף שעדיין אז לא נתגלה שם זה מ״מ הקב״ה שלח בזה השם כדי שיחזק לב פרעה מפני שידע השי״ת כי הזידו עליהם לכן חיזק לבבו כא׳ והמטים עקלקלותם וענין שם הויה מורה על גאולת מצרים יש להבין במ״ש ד׳ לשונות של גאולה בריש פרשת וארא והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצלתי אתכם מעבודתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ולקחתי אתכם לי לעם והנה תקנו חז״ל קודם ק״ש לומר האר עינינו בתורתך ודבק לבנו במצותיך ויחד לבבנו לאהבה וליראה שזה כוונת ק״ש בפי׳ המלות ושאר כוונות ויחוד שיש אשר אין שיעור להארתו ועוד כוונה לצאת שזהו מצוה צריכה כוונה לצאת ועוד כוונה לאהבה וליראה דכל מלה דלא אתאמרא בדחילו ורחימו לא סלקא לעילא והנה יחוד מצות שמים זהו עיקר יציאת מצרים שהיו מסובלים תחת ע״ז שלהם כמ״ש רז״ל בפסוק ולא שמעו אל משה מקוצר רוח והקיום עבדות במצות השי״ת נתחייבו במה שניצלו מעבודה קשה כא׳ והצלתי אתכם מעבודתם והיראה הוא ראשית מחמת תוקף יד החזקה שהראה במצרים כמ״ש חז״ל שהרב״ה עושה דין וגבורה לאומות העולם כדי שיתחזר יראתו על פנינו ומיראה בא לאהבה שנאמר ולקחתי אתכם לי לעם (הג״ה מנכד המחבר וכשאני לעצמי י״ל טעם אחר מה שצריך לשני הטעמים בבכור השבי י״ל עפ״י מ״ש אא״ז לקמן בפסוק ה׳ לי בעוזרי כו׳ כשהמפלת שונאי בזכות עצמו יכול לראות במפלת שונאיו ויציאת מצרים היה בזכות עצמם בשביל סיפור הנס ע״ש ולכך היו רואים במפלת שונאים אך אם ימותו בכור השבי שלא היו שונאיהם לא יהיה טובת ישראל בזה דלא יהיה שוב מוכרח די״מ היה בזכותם ולכך צ״ל שהיו שמחים בצרות ישראל וכבר פירשתי בזה התנחומא פ׳ בשלח כי גאה גאה גאוני וגאותי׳ גאוני במצרים בני בכורי ישראל גאותי׳ במצרים השיר יהיה לכם כליל התקדש חג גאוני על הים כו׳ והוא פלא י״ל דבמצרים היה הגאולה על ידי הקב״ה בעצמו ולא ע״י שליח ובמחנה סנחריב היה על ידי שירת המלאכים כדאי׳ בחלק דף צ״ה במה הרגם בשיר הרגם ע״ש דהכל היה

לטובת ישראל דכיון שניתן רשות למשחית אין מבחין כו' ולכן במצרים היה ע"י הקב"ה בעצמו להבחין בין טיפה של בכור כמחז"ל וז"ש כי לי כל בכור ביום הכותי כו' בכור כו' וז"ש בני בכורי ישראל וזה כוונת הפסוק בישעיה השיר יהיה לכם לע"ל לטובתכם כליל התקדש חג שהיה לטובת ישראל כנ"ל ועפ"י פי' ס' קדושת לוי במדרש מעשה ידי טובעים כו' שיהיה מדה נגד מדה שהיא ג"כ לטובת ישראל וז"ב וז"ש אני ולא מלאך ולא אחר שהיה לטובת ישראל וגאותי' לרוח אני ולא אחר ג"כ כמ"ש אא"ז כנ"ל ולכן מתו בכורי השבי ג"כ והיה לטבת ישראל וגאונתי' ולכן צריך המכילתא לשני הטעמים כהתנחומא הנ"ל וז"ש ותעש לך שם כהיום הזה כי ידעת כי הזידו עליהם ר"ל שהיה משבחין שהיה בזה גאוני וגאונתי' וז"ש ותרא את עני המצרים ואת זעקתם בים סוף כהתנחומא כנ"ל) עוד יש לפרש בפי' וארא מ"ש בלשון אלקים אני ה' וגם מ"ש בארץ מגוריהם דמיותר וגם מ"ש אני מיותר משום דכבר כתבנו בפסוק וזה לך האות כי ענין הגאולה הפנימיות לא היה אפשר ע"י שליח כמ"ש ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה' ולא ע"י שליח א"כ הגאולה מבית עבדים היה ע"י משה עמ"ש וישלח מלאך וגומר והענין כי גלות הפנימיות היא הרבה יותר כמ"ש גדול המחטיא כו' אלא שהוא נידון ונענש בידי שמים ולא בידי אדם כדאיתא רפ"ב דקידושין וצריך להיות ע"י הקב"ה בעצמו וכן הוא אומר אני ה' וז"ש ואהיה עמך ומבית עבדים היה ע"י משה וע"ש שהיה ע"י תנאי ע"מ שיקבלו התורה משום שהוא ע"י שליח והנה ראה משה שבתחלה שמעו העם בהבטחת הש"י ב"ה שאמר למען יאמינו ואח"כ הזידו אמר ולא שמעו מקוצר רוח וגומר הרי שנתקלקלו והיינו דכמו שאמר תכבד העבודה בעבודות חיצוניות כן הכביד בפנימיות וזה שורש שאלות ששאלו למה הרעות שתחת שהיה לך להטיב בנפשותם ונתקלקלו והרעות קושי שעבוד פרעה וז"ש הרע לעם הזה וגם הצל לא הצלת בגופם והשיבו על שלך עתה תראה כי ביד חזקה ישלחם ואח"כ דבר אתו קשות על שאמר למה הרעות בנפשם ואמר וגם אני ר"ל מה שקשה לך והרהרת אחרי דע ששמעתי אשר מצרים מעבידים אותם בק"ש וכ"ז לסיבה שיותר שחזק את לבבו והיה הקושי שעבוד יותר היו יוצאים אח"כ הניצוצות הקדושות שהיו מעורבים תחלה ונתקבצו יחד כמפורש אצלינו בכמה מקומות וז"ש אליו אלהים אני ה' ר"ל מדת הדין אל שהיא רחמים כמו שכתוב בפסוק וחנותי את אשר אחון ור"ל שהתגלות באל שדי הוא ששם אל מהפך מאל זועם לחסם אל כל היום וכן שדי שמורה על תוקף כקול שדי ומתהפך לרחמים כמו שאמר יעקב ואל שדי יתן לכם רחמים והיא גימ' משה שע"י נהפך הנחש למטה כמ"ש שם והבן:

עשר המכות

פסקה יח

מנין אתה אומר כו' כמה לקו באצבע כו'. ולכאו' הא דקאמר דיד הוי חמשה פעמים כאצבע אע"ג דבגודל אינו אלא ד' בטפח ובזרת הוי ששה בטפח וכולן נקראו אצבעות וצ"ל דמ"מ העיקר שם אצבע נקרא אותו אצבע שהוא סמוך לגודל והם חמשה בטפח ועיין במג"א דיש נוהגין לזרוק מיין בשעת אמירת המכות באצבע הסמוך לגודל אך קשה הא כתיב ונתתי את ידי במצרים וכתיב ביד חזקה הוציאך הרי דגם במצרים לקו ביד ועוד נראה דהא אצבע אלהים היא הוא מכת כנים ועיין פירש"י שם נמצא שאין הכתובים סותרים זא"ז ד"ל שלקו בכל אצבע שתי מכות נמצא בגודל לקו שתי מכות דם צפרדע ובכנים לקו באצבע הסמוך לגודל ובו לקו ג"כ מכת ערוב וכך בכל אצבע שני מכות והיינו דכתיב ונתתי את ידי במצרים נמצא קשה על ריה"ג מנ"ל דעל הים לקו חמשה פעמים כמו במצרים ונראה לפרש ע"פ מה שאמרו חז"ל והביאו רש"י ז"ל בפסוק ורדפו מכם חמשה מאה כו' וכי כן הוא החשבון והנה לא היה צריך לומר אלא מאה שני אלפים ירדופו אלא אינו דומה חמשה שרודפים למאה רודפים דהיינו משום שהם מסייען זא"ז וכמ"ש בחידושי כתובות דף ה' אהא דקאמר שם גדול עשה לצדיקים יותר ממעשה שמים וארץ דאלו בשמים וארץ כתיב ידי יסדה ארץ וימני טפחה שמים ואלו במעשה צדיקים כתיב מקדש ה' כוננו ידיך והיינו שני ידים שמסייעין זא"ז וא"כ ה"נ דאף בידו יסדה ארץ היינו יד שמאל הרי דגם מעשה שמים וארץ היה בשתי ידים אלא אינו דומה שהיה כל אחת ביד אחת ולא הי' מסייעין זא"ז משא"כ במעשה צדיקים כוננו ידיך והיינו שתי ידים שמסייעין זא"ז וא"כ ה"נ כיון דביד לקו בכל היד יחד אינו דומה למכת מצרים שהיה בכל אצבע בפני עצמה ולא היה מסייעין אצבעות זה לזה וכיון דמצינו גבי ורדפו מכם חמשה מאה במרובין המסייעין זא"ז הוא כפול חמשה פעמים שהרי לא היה צריך לומר אלא שני אלפים וכתיב רבבה דהוא עשרת אלפים למד ריה"ג מזה דעל הים לקו חמשה פעמים כמו במצרים יש לפרש ולומר הטעם בזה משום שכתבו המפרשים דהא דביזת הים לא הו"ל ממון ומיתה דאפילו בני נח פטורים מממון כמ"ש התוספות ברפ"ב דע"ז דלהכי בגזל ב"נ נהרג ולא ניתן להשבון משום דה"ל ממון ומיתה ופטור מממון היינו משום דביזת הים היה שכר עבודתן במצרים ומיתה היה על רדיפה ולא באו שני החיובים כאחד ואכתי קשה על מה שלקו על הים ה"ל מיתה ומלקות דנמי לא עבדינן על ד"א וצ"ל דמיתה נתחייבו על רדיפת ישראל דהרודף חייב מיתה אבל המכות נתחייבו על רדיפת הערב רב וכיון דהוה מלרות לזה וממון לזה שפיר נתייבו וכיון שאחז"ל

וחמשים עלו בני ישראל דהערב רב היה חמשה פעמים יותר מישראל לכן לקו חמשה פעמים כמו במצרים ויש לפרש מ״ש חז״ל תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף תורי זהב היינו ביזת הים ונקודות הכסף היינו ביזת מצרים וצריך להבין הא ביזת מצרים כבר היה בידם משעה שיצאו ממצרים ומה ענין ז לזה בשעת טביעתם בים י״ל דביזת הים זכו בה מתורת הפקרכדקי״ל המציל מזוטו של ים הרי הוא שלו מפני שהבעלים מתיאשין וכן ביזת מצרים אף שהיה בידם מתורת שאלה ושואל חייב באונסין מ״מ כיון דקי״ל דדין ד׳ שומרין אינו אלא בישראל דכתיב רעהו כדאיתא סוף פרק הזהב נמצא דלא נתחייבו ישראל באונסין דאפילו בשיעה פטורים ואיתא במדרש הפעם שלא מתו המצרים בים אלא על שפת הים כדי שלא יאמרו המצרים שגם ישראל נטבעו לכן לא מתו אלא כד שראו שישראל עומדים על שפת הים נמצא דבשעה שהיו עומדים על הים היו סבורים שמה שישראל שאלו מהם יהיה נאבד בים ונתיאשו מהם וזכו בהם ישראל באותה שעה הרי שלא זכו בביזת מצרים עד שעת טביעתן בים:

פסח מצה ומרור

פסקה ב

אשר פסח על בתי בני ישראל. איתא במכילתא והיה הדם לכם לאות כו׳ ופסחתי עליכם וגומר היה ר׳ ישמעאל אומר והלא הכל גלוי לפניו ידע מה בחשוכא וגומר מה ת״ל וראיתי את הדם אלא בשכר מצוה שאתם עושים אני נגלה וחס עליכם שנאמר ופסחתי עליכם אין פסיחה אלא חיי סכוי ר׳ יאשיה אומר אל תיקרי ופסחתי אלא ופסעתי שהקב״ה מדלג על בתי בני ישראל במצרים כו׳ ר׳ יונתן אומר ופסחתי עליכם עליכם אני חס ואין אני חס על מצרים הרי שהיה מצרי בתוך ביתו של ישראל יכול יהא ניצול ד״א בהכותי בארץ מצרים אינו הוה אלא לאחר זמן יש לתמוה דברי ר״י שאמר בשכר מצוה כו׳ וכי הפסח לא הי׳ בו מצוה זולת הדם שנתנו ולמה צוה ליתן את הדם מה שלא נצטוו בדמם אלא על מזבח ה׳ ובתחלה נראה לפרש פלוגתת ר׳ יאשיה ור׳ יונתן די״ל הטעם שמצינו לר׳ יאשיה המצרים מה שהי׳ בבתי ישראל משום דקי״ל כרבנן שהי׳ מצות אכילת פסחים כל הלילה עד הבוקר וקי״ל כרבנן דר״ש ביבמות דף ס׳ דקברי גוים מטמאין באהל נמצא הי׳ הפסח טמא דנטמא הפסח אע״ג דטומאת גברי לא הוי שב״נ אין מקבלין טומאה מ״מ הבשר היה נטמא ור׳ יונתן לטעמיה דס״ל בפסחים דף ע״ו דאכילת פסחים לא מעכבי עיין בר״פ האיש מקדש דהגרסא ר׳ יונתן וא״כ לא איכפת ליה בטומאת הפסח ויש לפרש דר׳ דריש ופסחתי לשון חייס והיינו שמתו המצרים ואפ״ה לא נטמא דלא הוכשרו דקי״ל כרבנן דר״ש דחולין דף ל״ב דשחיטה אינה מכשרת

וקיי"ל דדם קדשים אינו מכשיר דבעינן שיהא נשפך כמים משא"כ בעומד לזריקה נמצא עיקר היה הכשר הפסח א' שנצטוו לזרוק ולא נשפך כמים ויש לפרש דהיינו דדריש ר' ישמעאל במכילתא על פסוק ולקחו מן הדם אשר בסף אין סף אלא אסקופה שנאמר בתתם ספם את ספי דברי ר' ישמעאל והטעם שלא קבלו בכלי שלא יטמא הדם מן הכלי וא"ל שנטמא הבשר מן הסכין ז"א דאיתא בר"פ העור והרוטב דמפרכסת אינו כחי' ע' תוספות ריש חולין וכן י"ל מעץ עשו ע"ש ויש לפרש הא דמסים ד"א בהכותי כו' ר"ל בחצרות לא מתו עד לאחר זמן שאכלו הפסח ויש לפרש הפסוק והיה כי ישאלך בנך מה העבודה הזאת לכם שדרשו בבן רשע והתשובה זבח פסח אשר פסח וגומר ר"ל שהבן הבכור הרשע ישאל לאביו כיון שהוא רשע הי' מת במצרים ואין לאביו לעשות פסח וישיב לו שפסח על בתי ב"י כדברי ר' יאשיה שאפילו מצרי בבית ישראל ניצול ע"כ אין למנוע מלעשות הפסח והמ"א אומר בעבור זה עשה ה' לי שלא היה נגאל שמת לאחר זמן כנ"ל ודו"ק:

ואת בתינו הציל ויקוד הם וישתחוו. איתא במכילתא למה השתחוו משום שנאמר וחמשים עלו בני ישראל אחד מחמשה כי' י"ל דהא פי' דמשכו אמר להם קודם עשרה לחודש ושלשת ימי אפילה לא היה עדיין אלא עד אחר עשרה לחודש ותו מה עניין זה לזה מה שאמר בתחלה וכי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם וגומר ותו מה שאמר בתחלה שם שיהיו זו עתידין לראות בנים ובני בנים ואיך נרמז בני בנים במקרא זה דאע"ג דלא כתיב בפי' זו תשובת בן רשע מ"מ כיון שמצינו בתשובת רשע הוא בעבור זה עשה ה' לי לי ולא לו אלו היה שם לא הי' נגאל ידעו שכל הרשעים שבאותו הדור ימותו קודם ולא יהיו נגאלים וידע ג"כ שבניהם הקטנים שכבר נולדו להם לא יהיו רשעים דאל"כ לא יהיו נגאלין וע"כ קאי על בני בניהם ולא נצטערו ע"ז שכבר כתבנו לעיל דמה שאמר בכל דור ודור חייב אדם לראות כו' מפני שניצוץ הבנים היו משורשין באבותיהם וכיון שהרשע הזה שיולד לא היה נשרש בו לא נצטער על זה וכבר כתבנו לעיל דמה שאמר ועושה חסד לאלפים היינו אלף למעלה הימנו ואלף למטה הימנו וראיה לזה שהרי אמרו חז"ל בראשית ברא אלהים בשביל התורה וכתיב דבר צוה לאלף דור שהיה ראוי שיהיה אלף דורות עד קבלת התורה הרי דהזכות מועיל למפרע עד אלף דור וכן הוא למטה הימנו ולפי מה שפירש"י סוף פרשת ואתחנן כאן מאהבה כאן מיראה באמת הוא מפני שקבלו ישראל התורה מאהבה ובזה מובן מה שאחז"ל בפי' יום הששי שהקב"ה התנה אם לא יקבלו ישראל את התורה אני מחזיר אתכם לתהו ובהו אף שכפה עליהם ההר כגיגית והיו צריכים לקבל התורה מיראה אלא דאם היה מיראה לא היה מתקיים אלא לאלף דור

לבד והיינו הדורות שכבר עברו בשעת מתן תורה לבד והענין שהרשעים שהיו באותו הדור יראה שהוא ע"ד שאחז"ל מה שקיבל משה את ערב רב היינו שלא ישאר במצרים אותן ניצוצות הקדושות אשר לא נבררו עדיין וכן היו באותן ניצוצות שכבר נתבררו לא נתבררו היטב ועדיין היה מעורב בהם פסולת טומאת מצרים ולכן כשנולדו מהם היו מקצתם רשעים שהיו נפשותם בחלק טומאת מצרים וז"ש פרעה הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו ר"ל ממנו ממש שהיה בתוכם הרבה מטומאות מצרים וזה דקא' ותמלא הארץ אותם ולא קאמר ותמלא הארץ מהם אלא ותמלא הוא לשון השלמה שהשלימה הארץ אותם ר"ל חלק ארץ מצרים השלימה אותם:

פסקה ד

מצה זו כו'. (מנכד המחבר) הנה כוונת השאלה מצה זו שאנו אוכלין כו' הוא חיוה זית מצה שאנו אוכלים בלילה של פסח כמ"ש הכתוב בערב תאכלו מצות ועכשיו החיוב בליל פסח שני זתים אחד שמברכין עליו אכילת מצה ואחד שהוא לאפיקומן שהוא זכר לפסח שהיה נאכל על השובע כמו שאיתא בש"ע ולפי"ז יש לפרש כוונת בעל הגדה בשאלתו מלה זו היינו דלמה אנו אוכלים שני זיתים אחד שמברך אכילת מצה ואחד לאפיקומן והלא בזה שהוא לאפיקומן היה די ולזה משיב על שום שלא הספיק כו' כלומר כיון שהאכילת האפיקומן הוא זכר לפסח אנו עושין והלא צריכין לזכור חבת המקום ב"ה וגודל הנס שנגלה עליהם וגאלם עד שלא הספיק כו' ובשלמא כשישראל שרויין על אדמתם היו אוכלין המצה גם עם הפסח כמש"ה על מצות ומרורים יאכלוהו נמצא זכר גם לתוקף הנס הזה אבל עכשיו אם היינו אוכלין רק האפיקומן לבד שהוא במקום פסח מה הזכר אשר יהיה שלא הספיק להחמיץ עד שנגלה עליהם ממ"ה הקב"ה וגאלם לכן עבדינן זכר גם לזה זית הראשון שאנו מברכין עליו ולפי"ז יש לפרש שאלת החכם באמרו מה העדות דיש לדקדק מה דקאמר אף אתה אמור לו כהלכות הפסח כו' דהנה אא"ז כ' בפנים יפות פרשת בא דבשאלת החכם דהיה לו להקדים הפסח שהוא מיני דמים מצות אך דפסח אינו נאכל אלא על השובע אך לכאורה זה שייך רק בפסח דאם אוכל אח"כ מצה מבטל טעם הפסח אבל לא לדידן דאוכלין רק אפיקומן ועיין בש"ע סימן תע"ח שהביא מהתניא דיכול לאכול מצה משומר אחר אפיקומן א"כ היה להקדים אכילת אפיקומן ולברך עליה ובתוספות כתבו דמתחלה אוכלים מצה לתיאבון ומברך כו' ע"ש וזה שאלתי אך באמת לפענ"ד ז"א דהמעיין בהרשב"ם שכ' דאוכלין זכר לפסח וכמו הקרבנות דאוכלין לגדולה וכ"כ התניא גופא בסימן תע"ז בשם רש"י שיהיה נאכל בחשיבות על גמר השובע כקרבן וכמ"ש בתוספות בלא יהיה נראה כיוצא

רעב וכ"כ הרא"ש דלא טועמין כלום אחר אפיקומן רק הכוס דבהמ"ז ודהלל משמע בהדיא דאף מצה אסור לאכול כמו בפסח ואף דלכאורה יש ראיה מהרא"ש שכ' דלא אוכלין מצה שאינה משומר לבטל טעם מצה המשומר יש לדחות להמעיין בהרא"ש ומוכח דלפי שאנו נוהגין לאכול באחרונים משום זכר לפסח ולא משום מצה שנאכל עם הפסח דינו כפסח עצמו ואסור לטעום כלל ולכן אמר אף אתה אמור לו כהלכות הפסח כו' וגם שמעתי מאדומו"ר הגאון מהרש"ק נ"י שדין התניא אינו מוסכם מהגמרא ואולי כונתו כנ"ל:

פסקה ו

שאנו אוכלין כו' את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. ענינו כפי המבואר בזוהר שכל עיקר גלות מצרים בנשמותיהם והיינו דכתיב וימררו את חייהם והיינו חיות שבהם והוא גרם לשעבד את גופם והיינו דכתיב את כל עבודתם שהוא עבודת גופם והיינו דכתיב את כל עבודתם שהוא עבודת גופם ממש והיינו טעמא שלא היה לו כח לשעבד בשבט לוי כמ"ש רש"י במה שאמר פרע' לכו לסבלותיכם והיינו משום ששבט לוי היו אוחזין מדות אבותיהם וקיימו ברית מילה והיו עוסקים בתורה שקבלו מאבותיהם כמ"ש הרמב"ם לכן לא היה לו כח לשלוט בהם משא"כ בישראל שפרקו עול אבותיהם ולא מלו ולא עסקו בתורה כמ"ש חז"ל כל הפוסק ממנו עול תורה נותנים עליו עול מלכות כו' והיינו דאמר משה וללוי אמר תומך ואוריך לאיש חסידיך דהיינו תומך על המילה כמ"ש הקב"ה לאאע"ה התהלך לפני והיה תמים ואוריך זה תורה כמ"ש ותורה אור ואח"כ אמר אשר נסיתו במסה וגומר היינו במסה ומריבה כדכתיב סוף פרשת בשלח לא היה בהם שבט לוי כמ"ש רש"י בפרשת וזאת הברכה היינו דאמר כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו והיינו ברית ותורה והיינו הטעם שלא גזר על הנקיבות מפני שלא היה כח לשלוט עליהם לפי שנשים אינן בני ברית ותורה ויש לפרש עוד שלשה היו באותה עצה יתרו ובלעם ואיוב י"ל הטעם מפני שיתרו היה ממדין היה שונא ליצחק מפני שמדין היה מבני הפילגשים וכיון שאברהם הוריש ליצחק כל קדושתו ורכושו היה מתקנאין בו כמו שדרשו חז"ל בחלק שבאו לדין לפני אלכסנדר מקדון ובלעם שהיה מזרע לבן היה שונא ליעקב בעבור שרבקה מבנות לבן לקח' כל הקדושה ממנו כדכתיב שאמרו בני לבן לקח יעקב את כל אשר לאבינו כמבואר שם ואיוב היה שונא לשבטים מפני שהוא היה חתנו של יעקב שנשא את דינה כמו שאמרו חז"ל במה שאמר איוב כאחת הנבלות תדברי והיה מתקנא בשבטים שלקחו על הקדושה מיעקב ולא הוריש כלום לבתו ולכן בלעם שהיה מזרע לבן שנלקח קדושתו ע"י נקיבות היה שונא אף נקיבות משא"כ באיוב

שלא היה שונא אלא על הזכרים ולפי שיתרו ברח ונתגייר לכן לא היה כח בבלעם ליועץ על הנקיבות נגד איוב וכבר כתבנו לעיל בדרך רמז במה שאמר וכל הבת תחיון:

בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כו'. ענין הראי' זו הוא ראיית השכל באור הצפון כי הוא ענין האור שנתגלה לישראל בלילה הזה במצרים והוא ענין האור שנתגלה בכל שנה וכשיזכה האדם יראה האור הזה בעיני השכל כמו בשעת יציאת מצרים ובענין האור שנתגלה על הים שאמרו עליו זה אלי ואנוהו שהשיגו בעין שכלם עד שיוצדק לומר זה וכן לעתיד לבא כתיב זה קוינו לו וז"ש בעבור זה עשה ה' לי ר"ל בשביל האור הזה שנגלה עתה הוא האור שעשה ה' בצאתם ממצרים והנה מעלת האור הצפון הזה שלא יפול בו קנאת בני אדם כי מי שאינו משיגו אינו רואה והוא האור של שבת שאחז"ל מתן שכרה ניתן בצידה ואמרו מתנה טובה יש לי בבית גנזי שהוא אור הגנוז וז"ש הכתוב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך תסתירם בסתר פניך מריכסי איש וגומר ר"ל שאין בו קנאת בני אדם וזה אשר יהיה לעתיד שיאמרו הגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה כו' היינו שמחים כי לא יבינו אור הצפון אלא כיון שיראו שהם שמחים אז ידעו שבודאי הגדיל ה' לעשות עמנו וכן הענין בבן רשע הקהה את שניו יאמר עשה ה' לי ולא לו וכן הוא אומר וכל ערל כו' וכל בן נכר לא יאכל בו וסיים הכתוב ומלתה אותו אז יאכל בו ענין מלת זו קאי על ערלת הגוף ועל ערלת הלב ארישא דקרא קאי כדכתיב ומל ה' אלהיך את לבבך וע"ז אמר ומלתה אותו אז יאכל בו אכילה לרוחניות ואכילה לגופניות כענין שנאמר ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו ומתרגמינן והוי חדו בקורבניהון כאלו אכלו ושתו:

פסקה ז

בעבור זה עשה ה' לי. יש לפרש כמו שאמר הכתוב למען תספר באזני בנך דהיינו בשביל הסיפור לדורי דורות ה"נ כאן בעבור זה היינו שכל הנסים הי' בשביל הסיפור והיינו שאמרו בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים ויש לפרש בזה משי"ה ותתן אותות ומופתים ותעש לך שם כהיום הזה והיינו שעשית לך שם לעולמים כאלו הוא היום שהוצאת אותנו ממצרים וז"ש זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים ולא אמר זכור את היום אשר יצאתם ממצרים אלא שבכל שנה ושנה הוא היום הזה ממש שיצאו ממצרים והענין הוא שבכל שנה ושנה מתעורר האור ההוא שהי' ביציאת מצרים כמ"ש בפי' והי' אמונת עתך חוסן דקאי על המועדים חוסן ישועות היינו שבכל שנה בימי הפסח הוא חוסן הישועות שהי' בעת ההיא חכמה ודעת היא מתן תורה שהי' בחג השבועות שבכל שנה ושנה מתעורר האור ההוא שהי' בעת ההוא במתן תורה שהופיע חכמה ודעת אם יעשה הכנה לזה כמו שהיה במ"ח ויראת ה' היא

אוצרו היא בימים נוראים שבכל שנה בתשרי מתעורר האור שהי' ביה"כ ברדת משה מן ההר וז"ש כאן וידעתם כי אני ה' ומה שאמר למען תספר באזני בנך היינו שמחויב כ"א להזהיר לבנו שהוא יספר לבנו ג"כ וכמו שתיקנו בתשוב' האב לבן עבדים היינו ואפי' כולנו חכמים מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים והיינו שמזהיר לבנו שגם הוא יספר לבנו וכמ"ש לעיל בפ' והגדת לבנך לאמר שהוא יאמר כך לבניו והיינו דאמר דהע"ה בסי' ע"ח למען ידעט דור אחרון בני' יולדו יקומו ויספרו לבניהם דהיינו שהם יספרו לבניהם עוד יש לפרש למען תספר שהניסים והנפלאות שהי' במצרי' הי' בזכות המצוה שיקיימו הדורות בסיפור יציאת מצרים כמ"ש בתחלת פרשת בראשית שאחז"ל שהבן מזכה לאב במספר הדורות לפניו והיינו דקאמר שהנסים והנפלאות שעשה הקב"ה בימים ההם אעפ"י שלא היה ראוים ישראל לכך אלא בשביל מצות הסיפור שיקיימו בניהם לדורי דורות זכו אבותינו בעת ההוא בשכר מצוה זאת לעשות להם נפלאות וכמ"ש בסוף הפ' והיינו דקאמר בעבור זה עשה ה' לי בשביל זכות מצות הסיפור שאני מספר עשה ה' לי בעת ההוא ולהכי הרשע שאינו מספר אומר לי ולא לו אלו היה שם לא הי' נגאל כיון שלא היה הגאולה אלא בשביל שכר מצות הסיפור והיינו דקאמר שכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח שהסיפור שהוא משבח להקב"ה ומספר נפלאותיו הוא שבח והמרבה לספר כיון שבשביל זה הי' הנסים והנפלאות וכיון שהוא הגורם לדבר אין לך שבח גדול מזה: